„ТАБОР"

ВОЄННО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 25.

. . . Біля гасла: Українська Народня Республіка — Українська Незалежна Держава об'єдналися всі справді активні сили нації в її боротьбі за незалежність. Тільки в моральній атмосфері, утвореній тією боротьбою, могли з'явитися світлі постаті полеглих, тільки на цьому ґрунті могла зродитися жива легенда дальшої нашої боротьби, що живе невмиручою в душі нації і ферментує її сили на нові виступи.

22.I.1926. С. ПЕТЛЮРА.

Жалоба важить більш за тріумфи, а це тому, що вона на людей покладає обов'язки.

РЕНАН.

РІК ВИДАННЯ XII 1935.

РЕДАҐУЄ КОЛЕҐІЯ.

Відповідальний редактор В. КУЩ,
Ґенер. Штабу Ґенерал-Хорунжий.

Zakł. Graf. P. SZWEDE Warszawa, Warecka 9. Tel. 509-31.

†

У 9-ту річницю траґічної смерти

ВОЖДЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ, ГОЛОВН. ОТАМАНА ВІЙСЬКА й ФЛОТИ

Української Народньої Республіки

СИМОНА ПЕТЛЮРИ

схилимо чоло перед світлою Його пам'яттю.

Відпис.

НАКАЗ ГОЛОВНОЇ КОМАНДИ ВІЙСЬКА і ФЛОТИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

13 травня 1935 р.
на еміґрації.

Дня 12 ц. травня помер Маршал ЮЗЕФ ПІЛСУДСЬКИЙ, Великий Будівничий незалежної Польської Держави, славний борець за найсвятіші ідеали кожної нації — визволення Батьківщини.

Року 1920 Маршал Пілсудський був Начальним Вождем союзної Україні Армії Речіпосполитої Польської, що допомогла Армії Українській звільнити Київ од червоної московської навали.

Пізніші події знищили наслідки цієї перемоги та не дозволили закріпитися самостійній Українській Державі. Але шляхетна допомога поневоленій Україні від Начальника Польської Держави повинна назавжди залишитись у вдячних спогадах українських патріотів.

Глибоко відчуваючи тяжку жалобу Польського народу, закликаю все Українське вояцтво віддати останню пошану Великому Патріотові і Великому Воякові.

Підписали:

Андрій Лівицький, Головний Отаман.

В. Сальський,
Ґенерального Штабу Ґенерал-Хорунжий,
Міністр Військових Справ.

ГОЛОВНИЙ ОТАМАН

СИМОН ПЕТЛЮРА

(† 25 травня 1926 року).

МАРШАЛ

ЮЗЕФ ПІЛСУДСЬКИЙ

(† 12 травня 1935 року).

†

Маршал Юзеф Пілсудський.

(1867—1935).

Огорнена тяжким смутком, оповіта жалобою країна, на терені якої ми перебуваємо.

12 травня б. р., після тяжкої хвороби, спочив Головний Інспектор збройної сили Речіпосполітої Польської, Військовий Міністр Маршал Юзеф Пілсудський.

В особі Небіжчика зійшла з арени світової історії людина, що від юнацьких літ розпочала боротьбу за волю рідного краю й мала найвище щастя бачити свою країну вільною. Вмерла людина, що 50 літ працювала на користь Батьківщині.

Вояцтво Армії У.Н.Р., що разом з Армією Польською боролося в 1920 року, під оперативним проводом Покійного, проти спільного ворога, щиро поділяє цей смуток спільно з Народом Польським і Армією Польською. В особі Небіжчика, незломного борця за волю свого Народу, воно шанувало й шанує людину, що перша з сусідів визнала прагнення Народу Українського до свого визволення, бо ці прагнення розуміла. Вояцтво щиро вдячне Небіжчикові за ту братню поміч, що зазнало її в 1920 р. в боротьбі за визволення, і напис—„Союзникові України вдячне вояцтво б. Армії У. Н. Р.“ — на жовтоблакитних стрічках вінця, що зложений 17 травня на труну Небіжчика в катедрі Св. Яна Ґенерального Штабу Ґенерал-Хорунжим В. Сальським, був виразом глибоких і щирих почувань цілого нашого вояцтва.

Поділяючи разом з державою Польською її тяжке горе, викликане втратою людини, що воскресила Польщу і спочила разом з її королями, яко „некоронований король сердець і владика волі народу”, ми схиляємо чоло перед свіжою могилою Того, хто перший з Керівників долею дер-

жави Польської накреслив новий шлях і започаткував нову еру в стосунках своєї держави до України.

Хай буде Йому вічна пам'ять!

* * *

Ціле життя Маршала Ю. Пілсудського є невмиручим зразком безмежної любови до Батьківщини, офірности в службі їй. В тій службі головну долю своєї праці віддавав Покійний справі мілітарній, як єдиній підставі забезпечення суверенности народів. Ще юнаком розпочинає Він працю в революційних орґанізаціях, студіює військову справу, зокрема визвольні рухи та війни свого Народу: 1830/1831 і 1863/1864.

Ув'язнений, а пізніше засланий московською владою до Сибіру, Маршал Пілсудський втікає з заслання до Кракова, де розпочинає акцію скупчення патріотичної польської молоді і закладає конспіративні військові орґанізації: „Союз чинної боротьби" і „Стрілецький Союз". В тих орґанізаціях під його безпосереднім керовництвом відбувається військова підготовка майбутніх легіоністів, майбутніх польських полководців. З ними, як Комендант І-ої бриґади, бере участь у Світовій війні, формально, по боці Осередніх держав, в суті річей тільки за визволення власного Народу, чого яскравим доводом було ув'язнення Його в Маґдебурґу.

Капітуляція Німеччини і Австрії стала моментом відродження Польської Держави, а Комендант Ю. Пілсудський став її Начальником і Начальним Вождем Польського Війська.

В тяжкі перші роки державного будівництва Маршал Ю. Пілсудський віддає справі орґанізації національного війська та боротьбі одночасно на кількох фронтах всю свою увагу. Військо Польське під проводом свого Вождя здобуває бойову вправу і славу та готується до оборони своєї Вітчини перед неуникненою московською інвазією.

В тім часі Україна рівно ж провадила боротьбу за власну державну незалежність. Кількалітні наші збройні змагання з потужною Москвою знесилюють Українське Військо, але в найбільш може критичній хвилині нашої бо-

ротьби, на початку р. 1920, Начальник Польської Держави в зрозумінні історичної конечности простягає свою братню руку помочі нашому Вождеві, Головному Отаманові Симонові Петлюрі й обидві лицарські Армії—Польська та Українська, на підставі підписаної 24.IV.1920 р. конвенції, рушають на схід визволяти Україну.

Початкові блискучі перемоги Союзних Армій, здобуття 7.V Києва змінилися часовими неуспіхами. Однак Маршал Ю. Пілсудський в історичній битві під Варшавою розгромлює ворога. Українська Армія в той час успішно боронилася в Галичині.

Перемога Польського Війська допровадила в кінцевому висліді лише до забезпечення державної незалежности Польщі й вичерпані війною не здобулися Союзники на силах, щоб осягнути остаточну ціль—увільнення України. Дальша боротьба Української Армії скінчилася її поразкою і Українське Вояцтво змушене було шукати захисту на території Братнього Народу Польського.

Так скінчився той етап нашої боротьби за волю у власній хаті. Ми ту боротьбу програли, але в історії нашій залишилася блискуча сторінка геройських наших змагань спільно з лицарським Військом Польським.

В 15 річницю тої епохального значення події, що започаткувала відновлення традиції сусідського співжиття і взаємної помочі, Польський Народ втратив свого Великого Вождя, свого Великого Маршала, співтворця Польсько-Української угоди. Українське вояцтво глибоко чує ту втрату, бо й воно втратило найбільшого приятеля своєї Вітчини. Цілою душею й серцем співчуває воно лицарській Армії Польській і єднається з нею в спільнім смутку, як в році 1920 єдналося на полі слави в сяйві перемоги.

Відпис.

НАКАЗ

ГОЛОВНОЇ КОМАНДИ ВІЙСЬКА І ФЛОТИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ.

5 травня 1935 р.

на еміґрації.

5 травня 1920 р., 15 тому літ, Армія Української Народньої Республіки закінчила свій Зимовий Похід, в який вирушила 6 грудня 1919 р. згідно наказу свого Вождя, Головного Отамана, Св. памяті С. ПЕТЛЮРИ.

На протязі 5-ти місяців Армія була в русі на рідних теренах, де точилася боротьба між червоними та білими наїздниками-Москвинами, на теренах, де панував хаос і безладдя, коли ще демагогічні і облудні гасла червоних туманили наш нарід. Всі ці обставини не сприяли реалізації основного завдання нашої Визвольної боротьби — Українська Держава, змусіли Армію до повороту на захід, звідкіля вона, підсилена, розпочала новий похід разом з союзною Армією Речіпосполитої Польської, знов не осягнувши нашого головного завдання. Тяжкий тернистий шлях перейшла наша Армія, що ще не скінчився заслуженим, здавалось би, остаточним успіхом. Майбутні історики вкажуть причини цього, проаналізувавши докладно і безстороннє всі обставини. Але одно є безсумнівним тепер і чого не мине підкреслити ні один історик — Зимовий Похід був геройчним вояцьким чином, повним посвяти і саможертви. Віра в справедливість нашої національної справи і воля до перемоги були джерелом цієї витревалости і становять ті моральні вартості, що плекаємо зараз в тяжких обставинах еміґрації і що доведуть нас до остаточної перемоги—відновлення Української Народньої Республіки на рідних теренах.

Зимовий похід — це одна з підвалин нашої славної традиції, що безмежно нам дорога і що зобов'язує нас бути гідними її і вірними їй до кінця.

Підписали:

Головний Отаман Війська і Флоти У. Н. Р.
АНДРІЙ ЛІВИЦЬКИЙ.

В. САЛЬСЬКИЙ,
Ґенерального Штабу Ґенерал-Хорунжий,
Міністр Військових Справ.

РОЗДІЛ І.

1920 — 1935.

15 літ минає від тих багатих у події місяців 1920 року, коли Армія У.Н.Р., повстала ніби фенікс з попілу, з новими силами й з новою енерґією розпочала новий етап своєї боротьби з московським окупантом.

15 літ... Час для історії надто короткий, час, що для дослідживача історичних подій не може братися під увагу, але для нас, учасників тих подій — ці 15 літ становлять шмат життя.

Ті, що молодиками розпочинали свій життєвий шлях, приймаючи участь у боротьбі за Визволення, тепер вже яко люди зрілого віку, багаті у досвід, можуть подивитися на перейдений шлях, а зокрема на той відтинок його, коли ліпші роки життя приносилися в жертву великій ідеї.

Серед цілої нашої визвольної боротьби кампанія 1920 року займає виняткове місце під поглядом обстанови як стратеґічної, так і політичної. Це перший раз армія У.Н.Р. йшла до боротьби не будучи оточена зо всіх сторін ворожими силами, маючи натомість союзника — армію Польської держави.

Варшавський договір з квітня 1920 р. в корені змінив цілу обстанову і відкрив нові можливості реалізації плянів Уряду і Головного командування.

Ми порівняли Армію У.Н Р. з феніксом, що повстав з попілу, і це порівняння має певні підстави. Як відновити в пам'яті ситуацію, що мала місце хоча б у тому ж квітні 1920 р., коли підписано союзний договір між Україною і Польщею, то трудно було на той час казати щось певне про чини армії У.Н.Р. Вона оперувала но розлогих просторах України, не маючи сталого зв'язку з Урядом та з Головним Отаманом й була здана цілковито на власні сили. Головний Отаман і більшість Уряду перебували на території Польщі, а поруч з польскими відділами тримали фронт українські відділи, що знаходилися в періоді формування, та ще в польских таборах інтернованих перебувало кілька тисяч українських вояків, з яких формувалося дивізію.

Великого гарту душі потрібно було людям, що стояли в той час на чолі держави й армії, щоб не заламатися морально, щоб знайти в собі досить сил для прийняття відповідальних рішень. Скільки віри в слушність своєї справи треба було мати в серці, щоб не відмовитися від дальшої боротьби, знаходячись у положенні, що межувало з безвихідним...

Коли говорити про необхідність співділання політики та стратеґії, то 1920 рік є найліпшим прикладом такого власне співділання. На Покійному Головному Отаманові С. Петлюрі та на Уряді У.Н.Р. лежав обов'язок створити для армії нові можливості боротьби і то боротьби не безнадійної, але такої, що мала б надію на успіх. Про припинення боротьби не могло бути й мови.

Не такий характер мав Покійний Головний Отаман, щоб не скористати хоча б з мінімальних можливостей, що виявлялися в наслідок певних змін у політичній ситуації. Під цим поглядом однак не було різниць думок у самій армії, де всі, починаючи від старшого командного складу і на рядовиках кінчаючи, вважали питання продовження збройної боротьби за конечність, що ній в жертву належало віддати багато. Армія дала вже вираз своїх настроїв, не складаючи зброї в „трьохкутнику смерти", а пробиваючися в запілля ворогів у грудні 1919 р.

Тепер, у квітні 1920 р., її завданням було полегшити реалізацію плянів Головного Отамана й Уряду, даючи своїми чинами доказ сили й незломности. Для Польщі потрібний був союзник, але цілком зрозуміло, такий союзник, що мав би за собою реальну силу. Цією реальною силою й була в тому часі наша армія, що перебувала за фронтом ворога, і до відгомону чинів якої прислухалися по цей бік фронту з великим зацікавленням. Армія витримала іспит блискуче. Ще до закінчення нею Зимового Походу і до сполучення її з відділами, що тримали фронт поруч з польскими військами, слава про чини армії доходила до тих, хто тримав рішення в своїх руках. Отже можна з певністю сказати, що прийняті рішення в великій мірі залежали від успішних ділань армії У.Н.Р., що перебувала в запіллі ворога.

21.IV 1920 р. було підписано союзний договір, а 24.IV — воєнну конвенцію між Урядами Речіпосполитої Польської й У.Н.Р. За два тижні пізніш довершилося об'єднання частин армії У.Н.Р., що від цього часу вже спільно з армією Р.П.П. попровадили наступ на Україну.

Наступ цей розпочався 25 квітня — ще перед сполученням частин армії У. Н. Р. і в ньому взяли участь 6 і 2 (30/V 20 р. переїменована в 3-ю Стр. Залізну дивізію) українські дивізії, загального складу біля 4000 чол: 2-а див. наступала вздовж р. Дністра, а 6-а — на Київ, що й був зайнятий 7 травня. 5—6 травня армія У.Н.Р., згідно з директивою Головного Отамана, прорвала фронт большевиків у районі на схід від Могилева і зайняла відтинок праворуч 6-ої Польської армії.

Отже, перед большевиками стояла знову армія У.Н.Р. на широкому фронті, армія сильна морально, маючи за собою ряд блискучих перемог, що віднесені були в найтяжчих обставинах. Армія ця могла тепер бути безпечна за своє запілля, за свої бази, а поруч себе мала сильного союзника — армію польську. Відкрилися нові можливості, нові перспективи, а це ще більш піднесло дух армії.

Воєнна конвенція між Польщею й Україною була корисна не тільки для нас. Польська армія знайшла союзника, сил якого не можна було легковажити, не кажучи вже про моральне значення цього союзу в часі перебування польських військ на теренах України.

З перебігу дальших подій кампанії 1920 року бачимо, що

дійсно армія У.Н.Р. відограла велику ролю і заважила сильно на остаточному результаті кампанії, що принесла перемогу Польщі над большевиками.

Прорив кінної армії Буденного на фронті 6-ої польської армії спричинився до загального відвороту союзних армій з України. Армія У.Н.Р. (без 6-ої див., що знаходилася в складі 3-ої Польської армії) після ряда впертих боїв на лініях рр. Збруча, Серета та Стрипи боронить з 24 серпня лінію р. Дністра на дуже широкому фронті від румунського кордону аж до Езуполя. Весь час відвороту польських армій та в часі найупертіших боїв під Варшавою та над р. Бугом, армія У.Н.Р. становила сильну активну заслону для польської армії. Вона не тільки не дала можливости большевикам охопити польські армії з півдня, але, наносячи їм сильні вдари, примусіла большевиків відтягнути на цей відтинок значні резерви саме тоді, коли доля кампанії рішалася під Варшавою.

Оборона майже цілий місяць лінії р. Дністра на широкому фронті частинами армії, оборона активна, бо переривана боями наприкінці серпня, дуже спричинилася до успіху операцій польських армій, особливо в районі Львова, на який було скеровано удар кінної армії Буденного. Рівно ж оборона Замостя 6-ою дивізією проти того ж Буденного є одною з подій, що мали рішаюче значення в ході операцій 3-ої Польської армії.

Нарешті прийшла черга і на наступ армії У.Н.Р., що 15 вересня зфорсувала р. Дністер, дощенту розгромила XIV совітську армію і за три доби відкинула її за р. Збруч. Продовжуючи наступ, стала армія У.Н.Р. на день 18 жовтня (день замирення між польською і большевицькою арміями) на лінії м. Яруга на Дністрі — м. Бар. — м. Літинка. Від цього часу знову була здана армія У.Н.Р. на свої власні сили. Але навіть у цих тяжких обставинах не страчено надії та прийняте рішення про поновлення наступу, хоч большевики були в далеко кращому положенні, ніж ми. Зо всіма зовнішніми ворогами вони або замирилися (Лотва, Фінляндія, Естонія) або мали намір замиритися (Польща). Залишався лише внутрішній фронт проти армії ґен. Вранґеля та фронт протиукраїнський, на який поспішно стягувалися резерви з інших, вже ліквідованих напрямків.

Дальшого наступу нам однак провадити не прийшлося, бо напередодні визначеного для цієї акції дня большевики розпочали самі наступ значними силами і прорвали наш фронт, змушуючи нас до відвороту. Ще 10 днів тяжких боїв з переважаючими силами, ще останні спроби затримати цей наступ — і армія наша опинилася на чужині.

Не місце тут розбирати, чия вина в нашій поразці. Безперечно, були й помилки, але всі вони тратять свою гострість в авреолі героічности цього останнього етапу збройної боротьби.

Тому, незалежно від сумного для нас результату кампанії 1920 року, мала і має зараз вона рацію існування. Тепер легко

обвинувачувати, шукати причин невдачі, але трудно було, починаючи кампанію, в той час знайти інший вихід з положення, прийняти рішення, що б цей вихід робило б достойним вояка.

Треба признати, що в той час були на височині свого положення і свого завдання як Уряд, так і Армія. Всі розуміли, що припинення боротьби без використання тих можливостей, що давав тоді союз з Польщею, було б злочином проти ідеї визволення України, супроти самої України. Отже продовження боротьби вимагала українська рація стану, що широко розуміли як Уряд, так і ціла армія У.Н.Р., починаючи кампанію 1920 року і проводячи її до кінця з цілим напруженням сил моральних і матеріяльних. Ми були переможені, але кампанія 1920 року, активна участь у ній армії У.Н.Р. показали і ворогові і чужинцям, що ідея незалежности України жива і сильна, що цю ідею не вдасться знищити і що носителька цієї ідеї — армія У.Н.Р. — завжди готова до чину.

Розглядаючи українсько-московську кампанію 1920 року в аспекті ширшому, а саме—в аспекті загально-европейському,— не можна обійти мовчанкою того значення, яке мала ціла війна 1920 р., що провадилася власне поміж двома ворожими ідейно світами: — світом західньої культури і світом східньо-монгольським. Не будемо обговорювати тут всієї основної різниці між тими великими комплексами розумінь і ідей, що з давен - давна провадять боротьбу за гегемонію, зокрема на Сході Европи. Є це різниця між конструктивізмом Заходу і руїнництвом Сходу, а боротьба між ними датується вже від часів Київської держави і в р. 1920 ще не закінчилася.

Цей рік був справді роком спроби перенесення східньої ідеології на ґрунт західньої культури, спроби, що не вдалася лише з-за того опору, що з цілим напруженням моральних і матеріяльних сил армій польської та української був поставлений цій спробі. Орди новітніх Чингісів і Батиїв стояли у воріт Варшави, переходили вже Вислу, але незломна воля й офірність ліпших синів польського народу, об'єднаних навколо свого вождя, зродили в муках душевних повзяте рішення і не допустили до ганьби.

А ліпші сини народу українського, для яких дорога була честь славного імені козацького, честь вимріяної, викоханої України, у цей критичний мент оказалися гідними свого Головного Отамана, що мав також незломну віру й незломну волю протиставитися цій східній навалі ціною хоча б найтяжчих жертв. Европа була врятована життям и кровю тих, хто боронив Вислу і Дністер.

Мало говорилося й говориться тепер про ролю армії У.Н.Р. в цих змаганнях. Це зрозуміле з'явище, бо ми вийшли з цих змагань не переможцями, а переможені. Про переможених же волють не говорити, бо признання їх заслуг є заразом і признанням свого перед ним боргу.

Нехай нам це не болить. Будьмо горді свідомістю виконаного сумлінно обов'язку не тільки перед своєю Батьківщиною й своєю нацією, але й супроти союзника та супроти цілого культурного світу. Нехай спогад про минулі події буде нам прикладом на майбутнє. Тоді в тяжких обставинах ми знайшли в собі силу жертвувати приватними интересами в ім'я інтересів вищих. Знайдемо цю силу в собі й тепер.

Прийде час перемоги нашої і тоді тіням жертв, що понесені нами, віддадуть належну честь не тільки сини Українського народу, але цілий світ західньої цивілізації, доля якої в 1920 р. в значній мірі залежала від тих „незнаних жовнірів", що стояли на розлеглих просторах сходу Европи живим муром, о який розбилася червона хвиля.

Квітень 1935.

День смерти С. Петлюри — 25 травня — є днем збірок на Українську Бібліотеку його імени в Парижі.

Минуло вже 15 літ нашого еміґрантського життя.

Живучи думкою про поворот на вільну батьківщину, у вільну державу, еміґрація не вмерла. Вона, пристосовуючись до умов, створила різні орґанізації, громади, товариства, видавництва, школи, музеї й наукові та культурно-національні установи.

Так у Франції, так і в Чехословаччині, в Польщі, в Німеччині та по інших країнах.

Але прийде час, сподіваний для всіх і щасливий для тих, хто доживе,—і не буде еміґрантів, не буде нас: в свою хату повернуться вигнанці. Більше за те, не буде на чужині ні ґромад, ні союзів, не буде їх часописів і не буде того, що створила еміґрація і чим живе вона сьогодня. Мало хто залишиться на чужині.

Навіть більше. Не буде вже у Франції й могили бл. пам. С. Петлюри: тлінні останки його спочиватимуть у рідній землі.

А Українська Вібліотека ім. С. Петлюри в Парижі, як вічний йому пам'ятник у місці, де він мучеником загинув, зостанеться тут.

Забезпечити існування цієї загально-національної культурної установи — обов'язок усіх українців.

Тому ми й кличемо раз на рік усіх земляків — еміґрантів і не еміґрантів — скласти свою пожертву на цей пам'ятник С. Петлюрі, скласти датку на установу, яка має не тільки всіх нас пережити, але й гідно свідчити перед широким світом про культурне багатство нашого народу.

Бібліотека існує, треба, щоб вона кріпшала, розвивалася й збагачувалася.

Складіть же й ви, по спроможності своїй, жертву, покладіть і свою цеглину на цей будинок, нехай і ваше ім'я буде вписано в книгу добродіїв Бібліотеки.

5 квітня 1935 року. **Рада Бібліотеки.**

Адреса Бібліотеки: Bibliothèque Ukrainienne S. Petlura, 41, rue de La Tour d'Auvergne. Paris 9. France.

Гроші посилати на адресу: Compte courant: Bibliothèque Ukrainienne Simon Petlura à Paris № 30.472. Crédit Lyonnais, Agence Y, 22 avenue des Gobelins à Paris, France, або на адресу бібліотекаря: Monsieur I. Rudicev, 41, rue de la Tour d'Auvergne, Paris 9, France. З інших держав, крім Франції, — на той же рахунок банку Crédit Lyonnais через банки, його кореспонденти:

Warszawa — Banque de l'Ouest; Lwow — Banque d'Escomte de Varsovie; Praha — Zivnostenska Banka; Bucarest — Banque Commerciale Roumaine; Sofia — Banque Générale de Bulgarie; Beograd — Société de Banques Yougoslaves; New-York — Chase National Bank; Winnipeg — Canadian Bank of Commerce; Buenos-Aires — Banco de la Nation Argentina à B. A.; Shanghai — Banque de l'Indochine; Kharbin — Chartered Bank of India.

І. Л. Морей де Моран,
Інж.-Летник Підполков.

Французька Повітрова Армія
L'Armée de l'Air de France

(Орґанізаційний статут).

„Справжньою, смертельною небезпекою для нації було б засинати себе довір'ям до міжнародніх умов і прокинутися беззахисною перед новим родом війська".
(З докладу в одній з комісій Ліги Націй).

Яку мету мав фрацузький законодавець, утворюючи Повітрову Армію?

Відповідь на це питання коротко зформулював ґенеральний докладчик фінансової комісії Сенату ґен. Гіршоер під час затвердження Сенатом закону про орґанізацію Повітрової Армії 19/VI 1934 р. „Коли бажаєш миру, пануй небом", сказав він, „а для цього нам потрібна незалежна повітрова армія, добре вишколена, добре забезпечена, що завжди має бути готова для захисту нації."

Що ж уявляє у себе Французька Повітрова Армія?

Французька Повітрова Армія (L'Armée de l'Air) — це з'єднання різних відділів національної аеронавтики під керуванням одного начальника, що забезпечить єдність акції як в чині, так і в по-

глядах, єдність в установленню відповідальности і, вкінці, удосконалення зв'язку поміж різними підвідділами аеронавтики. „Утворення Повітрової Армії—сказав ґен. Буржуа, голова аеронавтичної комісії Сенату, витікає з сучасного розуміння боротьби в повітрі і тих засобів, що вона вимагає, щоб бути успішною". Під час останньої війни була боротьба авіона один проти одного, поодинокі бої, а не війна ескадр,—декілька рейдів бомбардування, але завжди на невелику віддеглість, бо стан авіяції того часу не дозволяв на глибокі рейди; крім того сама форма, що її набрала Велика війна, особливо в її останніх двох роках, змусіла звернути найбільшу увагу на авіяцію розвідчу і дозорчу. Після війни розуміння боротьби в повітрі цілковито змінилося. Ґен. Дуе, оголосивши свою авіяційну доктрину, зробив цілковиту революцію в поглядах щодо авіяції, яко збройного чинника. В майбутній війні, згідно з доктриною Дуе, все полягатиме на перевазі в повітрі, що за всяку ціну треба здобути на самому початку війни. Перевага в повітрі дасть змогу сильній бомбометательній авіяції знищити в запіллі ворога (на землі) всі ворожі установи: аеронавтичні, військові, індустрійні та інші. Отже зруйнувати і стероризувати ворожу землю є головним завданням військової авіяції. Авіяційні бої не являються головною метою боротьби в повітрі — головною метою є напад на землю (боротьба повітря з землею), бо ворожа авіяція понесе більше втрат, коли буде знищено її бази, її склади, бензину, ніж в бою ескадр в повітрі. Тому сучасні повітрові сили мають складатися переважно з авіяції бомбометательної, що поки ще захищена авіяцією нищительною аж доки не буде розв'язана остаточно проблема власного захисту бомбометательної авіяції. Згідно з доктриною Дуе, в майбутній війні вся національна авіяція має бути вжита виключно для повітрових боїв та бомбардування, щоб за короткий час зробити ворога нездатним до опору.

Франція, приймаючи в засаді концепцію боротьби в повітрі Дуе, не погоджується з його висновками щодо вживання авіяції в майбутній війні. „Боротьба в повітрі це добре, але авіяція, щоб там не говорили, має ще інші завдання: це співпраця в операціях суходільної армії і флоти. Щоб не говорили, щоб не робили, будуть завжди операції і боротьба на суходолі чи на морі", — так формулює французьку концепцію вживання авіяції в майбутній війні ґен. Буржуа. Щодо питання про авіяцію для співпраці з іншими родами війська, мається кілька поглядів, що власне розходяться в питаннях суто технічних: чи авіони розвідчі та дозорчі мають стисло обмежити свою ролю, а чи мають бути одночасно і бойовими авіонами та робити глибоку розвідку? Тобто, чи мають бути одноособові (або двохособові), узброєні лише кулеметами, а чи мають бути кількаособові з гарматами й досить поважною кількістю кулеметів? Це питання зараз є темою дуже цікавої дискусії, що провадять представники різних поглядів на сторінках „Les Ailes", і перевагу, здається,

матимуть прихильники міцно узброєного кількаособового розвідчого авіона.

Надзвичайний поступ авіяційної техніки і нова авіяційна доктрина змусіли Францію відповідно реорґанізувати свою аеронавтику, з'єднавши різні її відділи в Повітрову Армію (l'Armée de l'Air). Що правда, це з'єднання не цілковите, бо аеронавтика морська (на кораблях і по охороні берегів) залишилась і надалі в підлеглості Морському Міністерству.

Орґанізаційний Статут Повітрової Армії має 163 артикули, з яких найголовніший арт. 4, що встановлює доктрину вживання Повітрової Армії.[1]) „Повітрова Армія,—як сказано в § 4 — орґанізована в спосіб, що дозволяє підготовку всіх частин:

або для комбінованих операцій разом з Армією і Флотою;

або для незалежних операцій в повітрі;

або для захисту території.

Специяльним декретом будуть виділені частини Повітрової Армії, що призначаються більш спеціяльно дла спільних операцій з Армією і Флотою.

Окремим декретом, у порозумінню між міністрами Повітроплавання, Армії, Флоти і Колоній, будуть встановлені умови ступеня залежности частин Повітрової Армії від вищенаведених міністерств, до яких вони будуть приділені для спільних {операцій."

Поділ авіяції на „незалежну" і „для співпраці" існував у Франції і раніше, ще до створення Повітрової Армії, але кождий з відламів був остільки спеціялізований, що крім власних своїх операцій не міг виконувати інших операцій: частини співпраці з армією і флотою не могли виконувати незалежних операцій в повітрі і, навпаки, частини, що призначені для незалежних операцій, не можна було вжити для співпраці з армією і флотою. Для виконання всіх різноманітних завдань, що вимагається від сучасної авіяції, така спеціялізація потрібує великих видатків і надзвичайно численної повітрової флоти. В майбутній війні, на самому її початку, найголовнішу ролю мають відограти незалежні повітрові операції, що дадуть змогу зробити мобілізацію і розгорнути армію, отже на самому початку війни необхідно вжити всю повітрову флоту для нападу на ворога чи для захисту власної території. Передбачаючи це, вся Французька Повітрова Армія має бути підготовлена для повітрових боїв, а одночасно—й для співпраці з армією та флотою,—таким чином, на самому початку можливої війни, Франція зможе вжити для повітрових незалежних операцій всю свою Повітрову Армію, як рівно пізніше, в разі потреби, зможе виділити значну частину Повітрової Армії для

---

[1]) Матеріялом для цієї розвідки послужили: 1) парламентські документи засідання Франц. Палати Депутатів від 14/X 1933 р.; 2) стенограма засідання Франц. Сенату від 19/VI 1934 р.; 3) декрети: від 5/III 1934 р., від 10 і 16/IV і від 1/VII 1934 р.; 4) декрети від 31/VIII 1934 р.: а) про реорґанізацію Ґенерального Штабу Повітрової Армії; б) про орґанізацію вищого командування Повітрової Армії та і.

співпраці з армією та флотою. Така орґанізація дозволить використати цілковито всі можливості Повітрової Армії. Для того щоб армія і флота були б певні, що під час війни в їх розпорядимості будуть необхідні авіяційні частини для співпраці, ці частини виділено спеціяльним декретом у порозумінню зацікавлених сторін; одночасно цим же декретом встановлено взаємовідношення армії чи флоти і підпорядкованих їм частин Повітрової Армії. Під час війни частини Повітрової Армії, що будуть виділені для співпраці з іншими родами війська, мають підлягати своєму начальникові, старшині Повітрової Армії, що в свою чергу буде підпорядкований командуванню данного відтинку фронта.

Як бачимо, Повітрова Армія під час війни буде поділена на дві частини; на незалежну і для співпраці.

Під час спокою головним начальником Повітрової Армії є Міністр Повітроплавання, при якому мається, яко орґан дорадчий, Найвища Аеронавтична Рада (Conseil Superieur de l'Air), що розглядає всі найважливіші питання орґанізації, забезпечення і вживання Повітрової Армії. Нині Найвища Аеронавтична Рада має такий склад:

Члени з рішаючим голосом:

Міністр Повітроплавання, голова;
Ґенеральний Інспектор, він же й Начальник Ґенерального Штабу Повітрової Армії, заступник голови;
4 ґенерали Повітрової Армії:
1) Інспектор Розвідчої Аеронавтики Метрополії,
2) Інспектор Повітрових Сил Захисту Метрополії,
3) Інспектор Колоніяльних Повітрових Сил,
4) Один з 4-х командуючих авіяційною округою;
Ґенеральний Технічний Інспектор Аеронавтики;
Директор Аеронавтичних Будов.

Члени з дорадчим голосом:

Заступник Начальника Ґенерального Штабу Повітрової Армії;
Ґенерали, Помічники Начальника Ґенерального Штабу Повітрової Армії;
Директор Військового Аеронавтичного Матеріялу.

До складу Найвищої Аеронавтичної Ради входять також представники армії й флоти, оскільки ходить про спільну акцію з ними.

Члени Найвищої Аеронавтичної Ради призначаються декретом на початку кожного року.

Найвища Аеронавтична Рада існує власне з 27/VIII 1931 р. й орґанізаційний статут Повітрової Армії лише затвердив її існування, утворюючи для неї правний статут.

Яко лоґічний висновок з доктрини вживання Повітрової Армії, яка вимагає, щоб всі частини Повітрової Армії були приготовлені до операцій незалежних, операцій комбінованих з ар-

мією і флотою і для захисту власної території, як рівно необхідність об'єднати різні по своєму призначенню частини під владою одного начальника, що один тільки може забезпечити єдність і одностайність,—вся орґанізація Повітрової Армії збудована на поділі цілої території Франції на Авіяційні Округи (Région Aérienne). Згідно з декретом від 31/VIII 1934 р. Франція поділена (замісць попередних 4-х) на 3 округи в Метрополії і одну округу колоніяльну. Реорґанізація округ з 4-х на 3 в метрополії, як рівно і встановлення нових меж цих округ, мала бути переведена до 1-го травня 1935 року. Командуючий авіяційною округою безпосередньо підлягає Міністру Повітроплавання, а йому підлягають всі частини, установи і школи Повітрової Армії, що розташовані на території його округи. Кожда авіяційна округа, крім оперативного штабу, має власні установи постачання, санітарії та інші. До компетенції Командуючого Авіяційною Округою належать: всі питання вишколу, чинности і вживання частин; він дбає за справністю аеродромів і будов, що належать Повітровій Армії; за чинністю всіх установ його округи; за підготовкою мобілізації і навчанням резервів; стежить за аеронавтичною дисциплиною.[1])

В склад Повітрової Армії входить:

А. Авіяція — складається з несталої кількости ескадриль, що з'єднуються в ґрупи і ескадри, з'вязані з повітровими базами.

Б. Аеростатика, яка складається з непостійної кількости аеростатних сотень, що з'єднуються в куріні і полки, також прив'язані до повітрових баз. Аеростатика поділяється на дозорчу і для захисту.

В. Автономна Морська Аеронавтика, що складається з гідроавіяції і аеростатики. Вона й є власне тою частиною Повітрової Армії, що призначається для співпраці з флотою. Має вона переважно обслугу з морців і нічим не відрізняється від інших складових частин Повітрової Армії. Авіяція Автономної Морської Аеронавтики складається з ескадриль бомбометательних і нищительних.

Г) Установи й школи.

Повітрова Армія складається з елементу сталого і рухомого. Сталим елементом її є повітрові бази, то уявляють з себе правдиві повітрові порти. Ці бази звільнюють командування рухомого елементу від всіх питань, що не мають безпосереднього відношення до формування частин і приготування їх до війни. Рухомий елемент Повітрової Армії складається з повітрових тактичних одиниць (ескадрилі, ґрупи, ескадри, полки), що можуть бути об'єднані в повітрові бриґади або півбриґади і під-

---

[1]) Під „аеронавтичною дисципліною" треба розуміти догляд за стислим виконанням всіх приписів повітрової навіґації. Аеронавтична дисципліна охоплює приписи міжнародові, національні і військові.

лягають командуючому Авіяційною Округою. Що ж до аеронавтичних частин колоніяльних, то вони з'орґанізовані відповідно до місцевих умов. Зараз колоніяльна авіяція має такий склад:

4 ескадрилі військові, 1 ескадриля гідроавіяції та 1 парк в Індокитаю;

3 ескадрилі та 1 парк у Франц. Східній Африці (A.O.F.);

1 ескадриля на Мадаґаскарі;

1 ескадриля в Франц. Рівниковій Африці;

1 ескадриля зменшеного складу авіонів в Джібуті.

Підвалиною всіх уґруповань Повітрової Армії є ескадриля, що складається з певної (не завжди сталої) кількости авіонів. З огляду на те, що сучасна техніка не встані дати тип авіона, який міг би виконувати всі різноманітні завдання, що нині вимагаються від військового авіона, ескадрилі мають різні завдання: чи то для нищення об'єктів в повітрі, чи для нищення об'єктів наземних, або для розвідки, зв'язку та і. Ця спеціялізація не тільки дає можливість кождій окремій ескадрилі виконувати своє пряме завдання, але одночасно дає спроможність виконувати й частину завдання іншої по призначенню ескадрилі, але ці здібності обмежуються технічними якостями авіона, в залежності від його призначення. В залежності ж від свого спеціяльного призначення, що мають виконувати ескадрилі, вони поділяються на:

ескадрилі нищительні, що призначаються для нищення об'єктів в повітрі; вони в свою чергу поділяються на денні та нічні;

ескадрилі бомбометательні (денні та нічні) з призначенням нищити об'єкти наземні. Бомбометательні авіони великого вантажу, призначені для операцій в глибокому запіллю ворога, з'єднуються в тяжкі бомбометательні ескадрилі;

ескадрилі розвідчі (денні та нічні), що призначаються для інформаційних операцій над територією ворога (розвідка, фотоґрафування та інш.);

ескадрилі дозорчі, що здебільшого співпрацюють з іншими родами війська на власній території переважно (зв'язок, коректировка гарматного вогню та інше).

Об'єднання кількох ескадриль однакового призначення творить авіяційну ґрупу.

Об'єднання кількох ґруп спеціяльного призначення творить авіяційну ескадру (авіяційні ескадри і аеростатні куріні являються з'єднаннями суто тактичними).

Об'єднання кількох ґруп різного призначення (дозорча, розвідча, бомбометательна і обов'язково нищительна) творить авіяційний мішаний полк.

Тяжкі бомбометательні ґрупи, що призначаються для ізольованих глибоких рейдів, творять окремі одноманітні полки.

Аеростатні сотні зводяться в аеростатні куріні і полки. Кождий повітровий курінь чи рівнозначна йому ча-

стина має одну метеорологічну та одну або кілька робітничих сотень.

Один або кілька мішаних авіяційних полків разом з аеростатною частиною (курінь чи полк) творять аеронавтичну бриґаду.

З'єднання під одним командуванням кількох авіяційних полків, аеростатних частин і частин протилітакової артилерії творить мішану повітрову бриґаду, а кількох бомбометательних полків одного типа творить бомбометательну бриґаду.

Кілька повітрових бриґад творять повітрову дивізію.

Для полегшення мобілізації орґанізація всіх основних частин (ескадриль) дуже наближена до орґанізації воєнного часу.

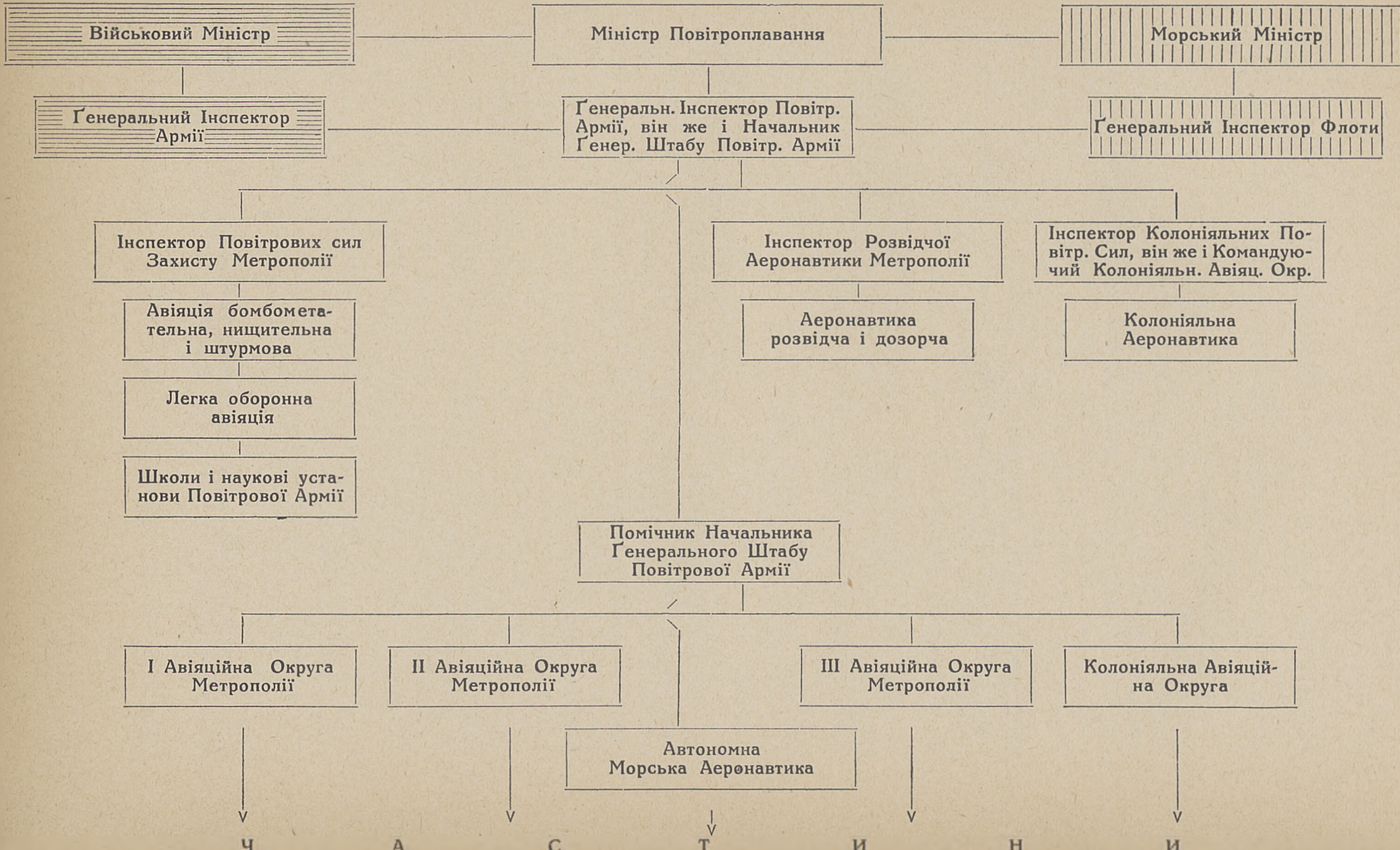
Кадри старшин Повітрової Армії мають творитися єдиною Повітроплавательною Школою (L'Ecole de l'Air), що має бути відкрита 1/X 1935 р. Вища Повітроплавательна Школа, для старшин ґенерального штабу і вищого командного складу Повітрової Армії, буде утворена окремим декретом, а поки старшини Повітрової Армії вищу освіту набувають в Центрі Студіювання Військового Повітроплавання (Centre d'études de l'armée de l'air). Крім цього старшинам Повітрової Армії дозволяється вступати до Вищих Військових Шкіл Армії і Флоти і по закінченню відбувати практику в частинах Армії чи Флоти. Це стосується рівно ж і до старшин Армії і Флоти, що по закінченню Вищої Повітроплавательної Школи мають відбувати практику в частинах Повітрової Армії. Таке ознайомлення старшин з військом, до якого вони не належать, дозволяє на комбіновані акції всіх сил національної оборони.

Формування технічних кадрів і фаховців Повітрової Армії провадиться Школою Механіків в Рошфорі, а також цивільними Вищими Технічними Школами, визначеними Міністерством Повітроплавання.

Підготовка мобілізації і сама мобілізація Повітрової Армії покладена цілковито на Міністерство Повітроплавання. Взаємовідношення щодо мобілізації поміж Міністерствами Повітроплавання, Військовим і Морським встановлено міжміністеріяльною умовою.

З вибухом війни головне керування Повітровою Армією переходить до Ґенерального Інспектора Повітрової Армії; зараз цю посаду займає ґенерал дивізії Барес (Bares). Під час покою він являється військовим радником Міністра Повітроплавання. Ґенеральний Інспектор Повітрової Армії контролює і керує Повітровою Армією. Під час війни він командуватиме тією частиною Повітрової Армії, що призначена для незалежних операцій, як рівно йому підлягатиме і та друга частина, що буде підпорядкована Міністерству Військовому чи Морському для співпраці. Декретом від 31/VIII 1934 р. обов'язки Ґенерального Інспектора доручено Начальникові Ґенерального Штабу

СХЕМА СУЧАСНОЇ ОРҐАНІЗАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОВІТРОВОЇ АРМІЇ

Повітрової Армії; тим же декретом утворено тимчасову посаду Заступника Начальника Штабу, на яку призначено ґенерала дивізії Пікара (Picard). Помішниками Ґенерального Інспектора Повітрової Армії являються: Інспектор Розвідчої Аеронавтики Метрополії, Інспектор Повітрових Сил Захисту Метрополії та Інспектор Колоніяльних Повітрових Сил; останній, згідно з декретом від 31-го VIII 1934 р. являється і командуючим Колоніяльною Авіяційною Округою. Тим же декретом від 31/VIII знесено посаду Інспектора Шкіл Повітрової Армії і посаду Інспектора Легкої Оборонної Авіяції, які обов'язки покладено зараз на Інспектора Повітрових Сил Захисту Метрополії.

Інспектор Розвідчої Аеронавтики Метрополії ґенерал дивізії Масене—Руайе де Маранкур (Massenet-Royer de Marancour) керує і стежить за розвоєм і чинністю авіяції розвідчої і дозорчої та аеростатних уґруповань метрополії.

Інспектор Повітрових Сил Захисту Метрополії ґенерал дивізії Гуа де Мезейрак (Goys de Mezeyrac) керує і стежить за розвоєм і чинністю авіяції бомбометательної, нищительної та штурмової, як рівно за розвоєм авіяції цивільної і спортової. До його компетенції належать Школи і Наукові Установи та Заклади Повітрової Армії.

Інспектор Колоніяльних Повітрових Сил ґенерал дивізії Арманґо (Armengaud) керує і стежить за розвоєм і чинністю цілої аеронавтики колоній.

Повітрова Армія, після всіх змін, що виконані від початку її утворення, зараз має таку орґанізацію: (див. схему на стор. 22).

На наш погляд сучасна схема Повітрової Армії є тимчасова і викликана стремлінням до економії, але в майбутньому можна сподіватися, що Повітрова Армія знову поверне до своєї первісної схеми (див. таблицю ч. 2 на стор. 56 ч. 21 „Табору".)

(Далі буде).

КОСТЬ БУНЧУК,
Полковник.

Марші кінноти.[1])

Прискорений марш кінноти. Кіннота може бути частіш вживаєма до маршу, що перевищує звичайну норму денного переходу — 60 кіл. Одиниця кінноти може пройти за 24 год. 100 кіл. і по прибуттю на місце призначення заховує повну бойову здібність. Подібне напруження можна по черзі стосувати по 2—3 дні й кіннота може пройти 200 кіл. в 48 год. або 300 кіл. — в 72 год., але потім мусить отримати кількаденний відпочинок, щоб люди й коні набрали сили.

[1]) Див. „Табор" ч. 24.

Під назвою прискореного (форсовного) маршу не треба розуміти спортового рейду, коли збільшується швидкість темпа руху, через що проходимо велику відлеглість у короткім часі. Для великих одиниць кінноти з артилерією і обозами неможливе збільшення швидкости, що прийнята для звичайних маршів. Тому прискорений марш полягає не на збільшенні швидкости руху, а на збільшенні кількости годин руху та зменшенню годин відпочинку. Для виконання звичайного денного 60 кіл. маршу одиниця кінноти потрібує 8—9 год., посуваючися із швидкістю 7—8 кіл. на годину; на маршу ж прискореному вона повинна бути в русі 15—16 год. з тою самою швидкістю і різниця буде полягати в тім, що в першому випадкові зістанеться 15—16 год. на відпочинок, а в другому—тільки 8—9 год. З того виникає, що прискорений марш вимагає дуже доброї орґанізації, що полягає на відповіднім поділі годин відпочинку; крім того, потрібно цілу віддаль дороги поділити на етапи. Знову ж досвід учить, що години відпочинку в маршах прискорених бажанно достосовувати до звичайних годин годування коней, людей і напування коней. При великих переходах—бажанно збільшити порції харчів для людей та паші для коней; натомість належить зменшити навантаження коней (полекшити кульбачення сідла) і зробити, все щоб коням було лекше виконати тяжке фізичне напруження.

На прискореному маршу великої одиниці кінноти, коли сітка доріг і загальна ситуація на те дозволяють, потрібно орґанізувати менші колони і висилати їх окремими дорогами; крім того, в кожній колоні належить розтягувати відділи вздовж на відповідну віддаль (сотня від сотні на віддалі 100—150 мтр. або наказаній к-ром частини), що полегшує виконання маршу. Темпо (швидкість) маршу буде залежати від якости доріг і пори дня. На добрих дорогах, як вдень так і вночі, бажано їхати риссю і на зміну провадити коней в руках замісць посування кроком (ходою); в такий спосіб лекше уникнути відпарювання та натирання шкіри у коней під сідлом. На злих дорогах, а тим більше вночі, бажанно якнайчастіше провадити коней в руках, щоб люди не дрімали, бо при дріманню найбільше калічаться коні. Середня швидкість прискореного маршу не перевищує 8 кіл. на годину, беручи під увагу тільки короткі відпочинки.

Спосіб орґанізування прискореного маршу можна бачити на такому прикладі. Окрема кінна дивізія в дню 6.IX. знаходиться в районі Х, яко резерва Командуючого Дієвою Армією. Від трьох діб дивізія відпочиває, стан коней і людей добрий. Дня 6.IX. о годині 13хв.^{30} К-р. дивізії отримав наказ, що кінна дивізія має перейти до району У, в розпорядження К-ра ґрупи; дивізія має стати рештою відділів в районі У о годині 15^{00} дня 7.IX. Загальне положення дозволяє на марш звичайний. По отриманні наказу о годині 13^{30}, К-р дивізії відразу видає зарядження по телефону або через зв'язкових від полків щодо приго-

товлення частин дивізії до маршу (наказ короткий, підготовчий); далі на саме опрацювання наказу для маршу і приготовлення до нього потрібно не менше 2 годин, і тільки о годині 15^{30}, а найпізніш о 16^{00}, дивізія може вирушити з району Х.

Відлеглість від місцевости Х до місц. У виносить більше як 100 кіл. Дивізія має в розпорядженню 23 години.

На перехід 100 кіл. із швидкістю 7 кіл. на годину (дороги добрі) потрібно 15 годин; на відпочинки під час маршу залишається 8 годин. Дивізія вирушає в годинах пополуденних, коли коні і люди нагодовані; на нове місце постою частини повинні прибути о годині 15^{00} другого дня і там вже отримати обід, а коні — і полуденну порцію паші; отже треба тільки обміркувати, як дати поживлення ввечорі 6.IX. Коли від 16^{00} машерувати до пізньої ночі (напр. до год. 24, а навіть — до 1-ої год. 7.IX.), то можна пройти 60 кіл.; тоді на другий день, зрана 7.IX. (напр. від год. 9 до 15), залишиться 40 кіл. Але в цьому випадку коні і люди не отримають свого вечорового поживлення.

К-р дивізії вирішив цей перехід поділити на три етапи; 1) від 16 до 21 год., щоб о 21 год. дати можливість накормити коней, призначив на це і на короткий відпочинок $1^1/_2$ години (коней не розсідлувати); 2-й етап — від 22^{30} до 3 год. рано, щоб допровадити частини (дивізію) на ночліг і цим зменшити перехід 7.IX., але через це 2-й етап буде трудний для коней і людей. Ночліг може тривати від год. 3 до 9 7.IX. — 3-ий етап буде від 9 до 15 год. В такий спосіб частини дивізії мають можливість кормити коней ввечорі 6.IX. і відпочивати вночі, бо 6-ть годин відпочинку дають до 4-х год. сну (півгодини на розсідлання коней по приїзді, $1^1/_2$ години на годування, чищення та сідлання коней перед вирушенням). Поділення переходу на етапи, призначення годин і районів на відпочинки полегшує виконання маршу, остаточний успіх якого залежатиме ще від здібности до машерування частин дивізії.

Для К-ра дивізії терен випав добрий, бо в напрямку переходу йдуть рівнобіжно три дороги. 6-иполкова дивізія буде машерувати колонами бриґад (по 2 полки бриґада); артилерія, панцерові самоходи й обози будуть йти слідом за одною з бриґад по шосі (або добрій дорозі). Цей розподіл частин по дорогах, райони слідування, години відпочинку і ночлігу подаються в наказі К-ра дивізії для маршу. Під час маршу кожну бриґаду треба розділити на полки з відлеглістю між ними вдень до 1-го кілометру, а вночі — 500/300 метрів. В свою чергу в полках сотні тримають відлеглість поміж себе 50—100 метрів. Збільшення відлеглости між відділами колони полекшує марш, бо збільшує вільність руху. Належить завчасу приготовити місце відпочинку через висилку наперед кватирункових від кожного полку, а в полках — від сотень, щоб частини дивізії прибували відразу на приділені кватири і не тратили часу на поділ районів і відпровадження відділів. Коли бриґади будуть мати до свого

розпорядження колону тягарових самоходів, то можна зняти з сідел овес і відвезти його самоходами аж до місця відпочинку.

Марш кінноти вночі. Ворожі літаки становлять велику небезпеку для колон кінноти, що під час руху дуже помітна на терені. На маршу вдень її трудно замаскувати, а тому статути та інструкції (приписи) різних армій найбільш вимагають застосовувати марші вночі. Але та обставина, що нічні переходи стомлюють людей і коней, до них потрібно добре приготовитися.

Приготовлення до нічного маршу полягає на виборі найліпшого і найпростішого напрямку (маршруту), на розвідці доріг і призначенні відділу для усування перешкод на дорогах; коли забракне часу перед початком маршу, то завданням того відділу буде розпізнавання дороги і провадження колони.

Командір аванґарду є разом і проводарем колони і на ньому лежить відповідальність за напрямок маршу, коли при ньому нема к-ра колони. Відлеглість поміж аванґардом і головою колони повинна давати час, щоб роздивитись на мапі і розпізнати дорогу. Зокрема старанно повинен утримуватися зв'язок поміж аванґардом і головними силами, щоб можна було або бачити оден одного або почути голос. Бажано, щоб зв'язкові кіннотчики були на сивих конях, а коли це неможливе, то належить причіпити зв'язковим кіннотчикам на плечі білі хустки. Добре також застосувати зв'язок світлом при помочі електричних кешенькових ліхтарів, але це можна стосувати тільки здалека від ворога і щоб не виявити себе літакам. Швидкість маршу вночі залежить від стану дороги. Коли дорога добра, то найліпше посуватися по черзі то риссю, то провадити коней в руках; такий спосіб найліпше охороняє коней від відпарення і натирання.

Досвід виявив, що при русі кроком люди скоріше засинають, головне, коли вони змучені, і тоді найбільше набивають спини коням.

Короткі відпочинки стосуються на тих самих підставах, що й вдень, тобто 10 хвилин на $1^1/_2$ години маршу; довше затримуватися не потрібно, бо змучені люди користають з кожної хвилі, щоб лягти на землю і заснути.

Швидкість нічного маршу для більших колон не перевищує 7 клм. на годину.

12.IV.1935 р.

Ювілей десятиліття Музею Визвольної Боротьби України.

В цьому році, коли минає перше десятиліття Музею Визвольної Боротьби України, цікаво булоб зрезюмувати, що зроблено нами досі для вивчення нашого минулого 1917 — 1921 рр., такого важного для нас у сучасний мент. Побачимо картину

досить дивну: дуже велика література, особливо мемуарна, але при цьому обмаль праць, що освітлювали б добу нашої останньої державности на підставі автентичних актів та документів, єдиних повновартних історичних джерел. Мемуарна література може бути твором першорядної художньої вартости, але історичне значення її завжди буде лише побічним. Між тим всебічне вивчення нашого недавнього минулого, всіх наших славних і слабих сторін, успіхів, хиб і промахів являється конечною передумовою успіху в наших дальших змаганнях. А для визбирування і переховування таких матеріялів від повсякденного знищування й ворожими руками й через власне недбальство, найвідповіднішою установою являється заснований на невтральній території Музей, що був би до слушного часу надійним сховищем для актового матеріялу нашої державности, а рівночасно давав би можливість науково опрацьовувати цей матеріял. Такою установою являється тепер Музей Визвольної Боротьби України в Празі. І чи не певний символ добачатимуть прийдешні покоління в тім, що цей Музей заснували старшини Української Галицької Армії тобто перші підвалини під об'єктивне і всестороннє вивчення визвольних змагань поклали люди тої орґанізації, що вписала в ці змагання не одну світлу сторінку. За цих десять літ лише архівний і актовий матеріял в Музеї приростав надзвичайним темпом, але Музей також зібрав великі колекції культурно-історичних реліквій, мистецьких цінностей, бібліотек і інш. Для того, щоб матеріяли Музею можна було науково використовувати, вже зараз необхідно мати відповідне приміщення. Успіх збірки на Український Дім у Празі доказав, що громадянство зрозуміло вагу її, але всетаки зібрана сума ще не вистачає, і ще далеко не кожен край, де живуть українці (а зокрема це стосується до етнічно-українських теренів під Польщею), належно вніс свою лепту на цю загально-національну справу. Ділом чести кожного українця є плекання свого минулого. Як часто про найважніші події нашої історії збереглися до нині лише чужі джерела, які представляють нам ці події у кривому дзеркалі з виразним ворожим наставленням до нас. Але цим разом мусимо ми таки зберегти наші власні свідоцтва, матеріяли та документи, бо тільки в цей спосіб можна буде явити цілому світові, що наша боротьба, це не розбишацький бунт і не чужинецька інтрига, як її стараються представити наші вороги, а змагання великої нації за здобуття собі належного їй місця під сонцем.

Пожертви на Український Дім для Музею Визвольної Боротьби України посилати на адресу п. Директора Музею проф. Д. Антоновича:

Prof. D. Antonovyč, PRAHA-Nusle, 245, Czechoslovakia.

Пожертви можна складати й через Земельний Банк Гіпотечний у Львові на поштову складанку П.К.О. № 500170 з допискою М.У.Д. (Музей, Український Дім).

О. ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ,
Сотник.

Українська збройна сила в Наполеонівських війнах 1812 — 1814 рр.[1])

Переходимо тепер до бойової діяльности укр. полків під Замостям. В цій фортеці в початку 1813 р. заперся ґен. Гауке з польською армією силою в 4500 чол. Замостя обложив корпус ґен. Рота, при чім українські полки кн. Жевахова та Богуславського творили його основу. Щоб судити про бойову діяльність цих полків, даємо слово самому ґен. Роту:

„Уже малороссийское ополченіе показало под стѣнами Замостья мужество и неустрашимость, сверх того, которое бы можно было ожидать от людей, необыкших обращаться с оружіем. Четире недели перед сим они отражали всегдашние неприятельские нападения лучших полков польских войск, из коих составлен был гарнизон крепости Замостя. Священной обязанностью поставлю отдать искреннюю похвалу, заслуженную всеми офицерами, а особенно начальниками полков". (Лист ґен. Рота до Трощинського, січень 1814 р. Дж. XVI, стор. 18—19).

— „Зокрема — пише П. Клепацький — маємо відомості про геройські вчинки під Замостям полтавського міщанина Івана Копиленка (очевидно козака реґулярних кін.-коз. полків), що під час вилазки обложених 15-IV-1813 р., за словами Жевахова, відзначився тим — „что защищал долгое время вход неприятелей на батарею, спас жизнь 40-го Егерскаго полка капитану Колтовскому и сотенному товарищу колежскому регистратору Давидовскому, при чем заколол штыком неприятельского офицера и двух рядовых, стремившихся убить тех офицеров и его, Копиленка". За це героя було нагороджено — „орденом св. Георгія V класа" (Дж. XVI, стор. 19).

— „З інших епізодів облоги Замостя варто згадати — пише далі П. Клепацький — про нещастя, що трапилося в ніч з 15 на 16.VIII 1813 р. То була повінь, що зненацька захопила облогу і робітників, які споруджували міст через р. Вислу проти м. Янова. Течія була остільки сильна, що знесла біля 300 робітників, 6 коней (з них 5 відшукалося), багацько амуніції і навіть одну гармату, при чому втонуло 49 козаків з Полтавського ополчення". Також І. Ф. Павловський (Дж. XIV, стор. 138) подає цікавий лист командіра 6-го Полт. к.-коз. полку майора Свічки до кн. Лобанова, що торкається облоги Замостя:

---

[1]) Див. „Табор" ч. 23, в якому проситься виправити: а) стор. 17, ряд 24 згори — замісць „25/II 1813 р." на „25/II 1815 р."і б) стор. 18, 2-й рядок згори — має бути замісць „Крім того" — „Крім полків були ще зформовані:"...

— „Сіятельнѣйший князь мил. государь. Наконец достигаем ми своей цѣли. Через четире мѣсяцы, стоя в лагерях, под крѣпостью новаго Замостя! Имѣя вѣрное свѣдѣніе от дезертиров, что скоро сдадут нам сію крѣпчайшую обузу. Большая часть воинов, находящихся в ней, умерли от цынготной и голоду. Каждый солдат получает не больше фунта хлѣба в сутки. Да на недѣлю полтора фунта лошадинаго мяса, а господа офицеры за раритас (рідкість) покушали всѣх кошек. Сей день была сильная вилазка. Пули и ядра летѣли, как град Но кончилось малою потерею с нашей стороны. Счасливѣйшій есть для меня сей день по объявленому приказу, что и мы и корпусный наш начальник г. ген.-лейт. Рот поступаем под командою князя Дмитрія Ивановича (Лобанова-Ростовського)... Стоящіе здѣсь войска совершенно обезмонетились, так что ежели б не благодѣтельные маркитанты, навѣрное бы ѣли козацкую кашу с сухарями, ибо за десять мѣсяц не получаем жалованья, нами уже заслуженнаго, а болѣе прискорбно смотрѣть на нижних чинов, которые, в довольно уже холодное время, несут службу в ветхой одеждѣ и без обуви... Николай Свѣчка. 1813 г. 1 ноября, под крѣпостью Новаго-Замостя, на биваках".

Нарешті 19.XI 1813 р. — як доповідає ген. кн. Жевахов (в рапорті день капітуляції означений 13/XI). Трощинському — „после долговременного блокирования Полтавского ополчения дворянскими и конно-козачьими полками и таковыми ж Черниговской губ., состоящими под начальством г. ген. лейт. и кавалера Рота, значительная по своему устроению и местному положению крепость Новое Замостье сдана гарнизоном оной на капитуляцию". — (П. Клеп., стор. 20).

— „Такий наслідок — пише далі П. Клепацький — Жевахов ставить на карб Полтавському рушенню, що — „ревностным, усердным и неусипным служением, при многократных опытах отличной храбрости побудили, наконец, упорного неприятеля к сдаче крепости". — До рук переможців дісталося 82 гармати, при достатній кількості набоїв („бомб, гранат, ядер, патронов") та 5200 рушниць, крім військово-полонених".

Т. ч. українські полки перебували під Замостям: частина (бригада Де-Конора та одна з Чернігівських) починаючи з січня, останні — з липня 1813 р. — по листопад т. р. Ширше про цю облогу, правдоподібно, можна довідатися з польських джерел. Можливо також і В. П. Симоновський (Дж. Х) говорить щось про ці події.[1])

---

[1]) Тут рахую потрібним згадати про причину цієї моєї студії. Колись, ще в студенські часи, мені випадково попався до рук якийсь російський історичний чи літературний журнал, типу: — „Русское Богатство" або „Историческій Вѣстник". — Там була стаття, правдоподібно, присвячена 100-літтю походу Наполеона 1812 року. Писав її якийсь українець. Не дивлячись на всі мої зусилля, задумавши писати цю студію, я не зміг відшукати тієї статті знову, бо вона мусіла лягти в основу цієї студії. Оскільки пригадую, зміст статті

На жаль дальших вісток про діяльність українських полків ні І. Ф. Павловський, ні П. Клепацький не подають[1]) і період майже цілого року, до кінця 1814 року, лишається цілковито не освітленим. П. Клепацький подає лише, що після капітуляції Замостя, десь біля половини листопада 1813 р., з розпорядження командуючого запасовою армією кн. Д. И. Лобанова-Ростовського, 4-й і 5-й кінні полки (Полтавські) відкомандіровано було в Силезію, до м. Бреслау (стор. 20) — треба думати, ці полки і взяли участь в облозі фортеці Глоґау, про що говорить Богданович (Дж. II, стор. 87). Крім того, до м. Намислау в Силезії було відкомандіровано в цей час також частину 6-го кінного полку (Полтавського) — в числі 280 козаків, для супроводу звідтіль до Варшави військово полонених. Більш нічого не відомо до самого кінця кампанії 1814 року. П. Клепацький лише пише — „От на такі й подібні послуги розмінювалося 2/3 року все Полтавське рушення після капітуляції Замостя (стор. 20).

Нарешті — „Высочайшим указом“ від 30.IX 1814 р. українські полки були відпущені в „домы свои“. — Указ цей командіри полків отримали 15 жовтня.[2]) В редакції Головного Штабу він виглядав так:

— „Имянным Его Им. Величества высочайшим указом от 30-го минувшего сентября, к главнокомандующему арміей господину генерал-фельдмаршалу графу Барклаю де-Толли послѣдовавшим, повелѣно: малороссійское ополченіе, из козаков составленное, отправить в свои губерніи, гдѣ они и расположены будут по усмотрѣнію малороссійскаго ген. губернатора. Во изъявленіи же особеннаго благоволенія к сему ополченію государь император всемилостивѣйше пожаловать соизволил при сем случаѣ нижним чинам не в зачет жалования по два рубля на

такий: автор-українець сумує, що, згадуючи про 1812—14 роки, не рахують потрібним пригадати про заслугу українських полків у цих війнах. Яко приклад, автор оповідає про якусь облогу, очевидно Замостя. Командував українськими полками якийсь німець — ґенерал (Рот). Пам'ятаю з цієї статті таку сценку. Стоять укр. козаки, до них підходить ґенерал і говорить: „Нічого — в цей раз не захопили фортеці — захопимо в другий раз“. — На це один з козаків відповідає: — „Але хіба так беруть фортеці?“ — Таке зухвальство вразило ґенерала і обернувшись до козака — ґенерал суворо питає: „А якже беруть фортеці?“ — Козак відповідає: — „Так, як наші діди брали“. — Отже вкінці погодилися, що козаки покажуть ґенералу, як треба брати фортеці. Тієї ночі козаки роздяглися, взяли лише рушниці і попливли через річку. Несподівано вскочили у фортецю і вчинили там страшений погром. Через кілька днів фортеця капітулювала...

[1]) До операцій українських полків під Замостям нам пощастило знайти назву такої праці — „Оборона крѣпости Замостя въ 1813 году“ — Инженерный Журналъ 1860 г. № 1, стор. 1, якої, на жаль, ми не мали можливости використати.

[2]) П. Клепацький (стор. 20) очевидно помиляється, коли пише — „з наказу головн. всіма збройними силами Россії — Барклая де Толлі від 5.IX його (рушення) було розпущено“.

человѣка ассигнаціями единовременнаго вознагражденія. Вслѣдствіе сего и по повелѣнію г. ген.-фельдмаршала предписывается всѣм г.г. полковым командирам полтавских ополченій:

1) по собраніи, на основаніи ближних откомандировок людей, тотчас выступить со ввѣренными им полками и слѣдовать по прилагаемому здѣсь маршруту в полтавскую губернію, гдѣ встрѣтит вас млр. ген.-губернатор повелѣніем о том, в каких именно мѣстах должно будет вам расположиться.

2) По принятіи от генерал-кригс-комисара Татищева всемилостивѣйше пожалованных денег единовременно по два рубля на человѣка, выдать оные тотчас всѣм нижним чинам по рукам и наблюсти, дабы они непремѣнно имѣли на себѣ исправную одежду и обувь; с возвращеніем же в Россію, во всей суммѣ, какая вам отпущена будет, представить отчет млр. ген. губ-ру.

3) Во время слѣдованія наблюдать во всем порядок и дисциплину и чтобы всѣ офицеры находились всегда при своих мѣстах, также имѣть попеченіе о сбереженіи людей в путі, о продовольствіи оных и о призрѣніи больных, что возлагается на особенную обязанность и отвѣтственность вашу.

4) Ежели на походѣ могут найтиться из числа откомандированных или выздоровѣвших в госпиталях людей, командуемому вами полку принадлежащіе, то всѣх таковых забирать и присоединять к себѣ.

5) Буде из ввѣреннаго вам полку находится довольное количество людей в госпиталях и дальних отлучках, коих перед выступленіем не успѣете присоединить к себѣ, то для собранія оставить здѣсь одного надежнаго чиновника и приказать ему состоять в вѣдомствѣ дежурнаго генерала арміи, по распоряженію коего и будут отправляемы собранные им люди в свои губерніи. Чиновники сіи должны быть снабжены именными вѣдомостями всѣм отлучным людям с подробным объясненіем, в каких именно откомандировках или госпиталях и с котораго времени они находятся. Кто-же именно и гдѣ оставлен будет, также в которое время выступает в поход, донесли бы мнѣ с приложеніем рапортов о числѣ людей и лошадей, на продовольствіи состоящих, и особых вѣдомостей о находящихся в дальних откомандировках и по госпиталях.

6) Млр. ген. губернатору и управляющему воен. министерством ген. от. инф. кн. Горчакову донести также, с каким числом людей и лошадей выступаете и когда вступите в границы Россіи. По прибытіи же в Полтавскую губ. (для Черніг. очевидно — в Чернігів. ґуб.) извольте представить им отчет о людях:

Какое число было получено при первоначальном выступленіи полка из своей губерніи; сколько и когда и какими случаями убыло и сколько осталось в каких госпиталях и откомандировках; равномѣрно о лошадях, оружіи, амуниціи и о всѣх воинских снарядах, сколько чего, отколь получено было, сколько из того

числа какими случаями убыло и затѣм сколько остается на лицо и в какой годности". — Наказ підписав: „Н-к Гл. Штабу Ген. Сабанѣев." (Дж. XIV, стор. 139—41).

На жаль, як говорить і І. Ф. Павловський, в Полтавських архівах не схоронилися відомості по особливо цікавому, шостому пункту. Вони мусять бути десь в архівах рос. воєн. міністерства.

IX. ДОЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛКІВ.

А. Полтавські (ополченські) полки. Здається, з ментом отримання вищезгаданного наказу, Полтавські реґулярні кін.-коз. полки виступили з під команди ґен. Жевахова. У всякому разі з джерел видно, що ґен. Жевахов машерував в Україну лише з своїми ополченскими полками. Рапортом від 24.X 1814 р. (П. Клепацький записує—24.IX, стор. 20) ґен. Жевахов повідомляв кн. Лобанова, що підлеглі йому частини вже наближаються до російсько-польського кордону. Як це видно з різних відомостей, що подає П. Китицин (Дж. XII), ґрупа ґен. Жевахова слідувала через Володимир-Волинский на Київ. На жаль, ближче маршрут не відомий. Всіх коней ґен. Жевахов залишив в Варшавскім ґерцогстві і ґрупа 5-ю колонами, разом 4 піші та 7 кін. полків, машерувала пішо. Піший курінь кап. Фомина залишався тимчасово при шпиталях у м. Кракові. Під час переходу через Київ наказано було здати всю зброю, амуніцію та інші комісаріятські речі. По переході через Київ, як подає П. Китицин (Дж. XII) у м. Баришполі була зроблена остання парада ґрупі ґен. Жевахова, після чого „діжурний" підполковник Дахнов (очевидно представник гол. команди) оповів, що Полтавські ополченські козацькі полки розпускаються та що командіри полків видадуть козакам всі недополучені гроші за всі роки. Ті старшини, що бажали б продовжувати військову службу, мали з'явитися до головної квартири Барклая-де Толлі за призначенням. Відносно видачі „царських грошей" відомо, що по 2 крб. ас. отримали лише козаки 4-х піших полків. Гроші видав обозний ґрупи — підполк. Райзер.

— „З приводу повернення рушення до дому — як записує П. Клепацький (стор. 21)—місцева влада (губ. правл.) з ініціятиви ґен. ґубернатора розпорядилася—„предписать повѣтовим маршалам Полт. губерніи обще з земскими комисарами, дабы они, встрѣтив защитников на границѣ повѣта, по прийомѣ их распорядились о немедленном возвращеніи каждого на прежнее жилище и по исполненіи того имянные списки о всѣх возвратившихся защитниках доставили в здѣшнюю казенную палату и сие правленіе".—

Отже з цього видно, що Полтавські (ополченські) полки в кінці 1814 року були розформовані. Козаки цих полків—яко

кріпаки—повернулися знову до своїх панів. Два карбов. асиґнаціями—це була вся подяка цим козакам за їх бойову службу.

Стяги Полтавських (ополченських) полків—як подає П. Клепацький—стор. 21—споряджені з наказу ґен. Рота і при тому посвячені, з усією належною їм пошаною було допроваджено до Полтави з почесною ескортою. Разом із стягами реґулярних козацьких полків (про що далі) ці стяги було приміщено в Полтавському соборі[1]).

П. Китицин (Дж. XII) відшукав ув архівах кілька відомостей, що складені ґен. Жеваховим 26.II 1815 р. З них можна бачити, якому полку, що з річей або грошей потрібно було дополучити. Загально Полтавським полкам належало:

Від 1 вересня 1812 р. по 1 березня 1813 р.—від Полтав. шляхти.
Від 1 березня 1813 р. по 31 грудня 1814 р.—від скарбу.
На кінні (Полт. ополч.) полки — по 11 крб. 28 к. } на рік.
„ піші (Полт. ополч.) полки — по 9 крб. 40½ к. }

П. Китицин не подає, чи ці рештки були отримані козаками. Отже на цьому і закінчимо історію Полтавських ополченських полків[2]).

Б. Чернігівські (ополченські) полки. — Про них, як ми бачили в цій праці, бракує відомостей. Чернігівські дослідники не знайшли ще потрібним оголосити хоч би один документ до історії цих полків. Треба лише думати, що ґрупа Чернігівських (ополченських) полків поверталася в Україну по шляху через Мінське—Житомир—Київ—Чернігів. Правдоподібно, в Чернігівському соборі колись хоронилися їхні стяги.

В. Генерал князь Жевахов — особа якого мило виступає в поданнях І. Ф. Павловського та П. Китицина—заслуговує і нашої уваги та поваги. В особі ґен. князя Жевахова славної пам'яті Д. П. Трощинський знайшов правдивого та чесного хоронителя своїх національних мрій. Вище ми бачили, з якою впертістю відстоював кн. Жевахов національне обличчя українських полків від московських нападів.

Ґен. Жевахов був щирим батьком українських козаків, за що й приплатився. Його постійні турботи про козаків, постійне підкреслення їхнього розпачливого стану перед ґен. Ротом та комісаром Васильєвим, створили йому двох впливових ворогів, в наслідок чого кн. Жевахову була призначена лише половинна пенсія. Як видно з наведеного рапорту кн. Жевахова (Розд.

[1]) В 1855 році російський уряд знову розпочав формування українського козацького рушення. Як подає І. Ф. Павловський, стяги і цього рушення мали хоронитися в Полтавському кафедральному соборі. Це формування ще не досліджене.

[2]) П. Клепацький пише (стор. 21): „На цьому закінчується історія Полт. двор. ополчення 1812 р. за документами обох фондів архіву Полт. губ. дворянського зібрання, що їми ми користувалися. Дальша доля не входить зараз у наше завдання, хоч вона й цікава; напевне, в судовім та губернаторськім архівах лишилися сліди козацького духу, що його мусіла збудити в кріпаках своєрідна орґанізація рушення.

VIII В.), все, що він отримав за свої труди, це — „во время собранія дворянства Полт. губерніи, бывшаго в началѣ 1815 года, получил от оного благодарность".—П. Клепацький, ґрунтуючись на поданнях І. Ф. Павловського (Дж. XI), пише:

— „Згадаємо ще за його (рушення) командіра, кн. П. С. Жевахова, що сам про себе нагадав листом до кн. Рєпніна від 9.IX.1817 р.: крім „монаршого благоволенія" та словесної подяки від Полтавського дворянства він також нічого не одержав за свої труди й проживав у м. Біликах—„не имѣвши ни малѣйшего числа собственных крестьян и земли"—на саму лише половинну пенсію по його чину. Бажання автора листа полягало в тому, щоб ґенерал-ґубернатор поклопотався про видачу йому повної пенсії та, здається, що ґен. Жевахов не дочекався здійснення цього бажання, за старістю і хворобливим станом здоров'я. Але його лист аж до сьогодня був за джерело, що з нього вивчалася історія Полтавського земського (дворянського) рушення 1812 р. від виходу його з меж Полтавщини і до повороту додому" (стор. 21).

Г. Реґулярні кінно-козацькі полки (Полтавські та Чернігівські). Доля цих полків трохи інша, ніж попередніх; їм, як знаємо, було обіцяно, що вони:

— „навсегда остануться принадлежащими Украинскому Войску и по первому востребованію обязаны опять явиться на службу и составить свои полки"...—

Як подає І. Ф. Павловський (Дж. XIV, стор. 141), реґулярні полки вирушили в Україну в такому складі:

В 9-ти Полтавських було — 7632 коз. та 7418 коней.
В 6-ти Чернігівських „ — 4852 „ та 5047 „

Склад був значно менший, ніж то належало згідно з нормами.

На жаль І. Ф. Павловський забув дослідити поворотний маршрут полків. Полтавські полки слідували, очевидно, маршрутом ополченських: через Володимир Волинський на Київ. Про Чернігівські відомо, що слідували через Мінське—Житомир. Про 5-ий Чернігівський полк відомо, що в час вступу в Чернігів він мав всього 316 козаків та 945 коней. Козаків цього полку наказано було:—„обратить в прислугу в гошпитали, а лошадей, числом 945, дозволено было козакам продать"—(Дж. XIV, стор. 141, також 154). Було призначене слідство про причини такої згуби козаків, що мав провести ґен. Римський-Корсаков. Висліди невідомі. На марші ком. 4-го полку полк. Муравйов тяжко захворів у Мінську, полк рушив далі. В Житомирі в полк з'явився якийсь Галиковський, ніби надісланий від Муравйова, і запечатав своєю печаткою в канцелярії всі справи, що знайдені були на другий день розпечатані. При тому Галиковський заявив, що полк. М., хутко видужає. Ця темна історія лишилася не з'ясованою й І. Ф. Павловським. Підпоручник Ашанин відправив нарочитого довідатися про полковника. Виявилося, що він—„трудно без чувствія болен и не только не может сдѣлать никаких распоряженій, но и рѣчей не произносит."—Пізніш виявилося, що

на Муравйові було чимало „казенных так и партикулярных претензій“. При ньому лишився один старшина, 30 козаків та 11 коней. Про все це підп. Ашанин доповів кн. Лобанову і той затвердив його командіром полку.[1]) І. Ф. Павловський (стор. 142) оповідає ще про один інцидент, що стався в полку Де-Конора 15.V 1815 р., коли полк стояв у Прилуцькому повіті. Це був грабіж полкової скарбниці дворовими (20 чол.) Горленка (стор. 142), при чім трьох вартових козаків було поранено. З цього видно, що в травні 1815 року реґулярні козацькі полки стояли по своїх повітах. Козаки, очевидно, в міру потреби отримували відпуски додому. Такий стан, чекання дальших розпоряджень, тривав до середини 1816 року.

11.VI 1816 року послідував „указ“ царя Олександра I такого змісту:

— „Имѣя в особенном уваженіи усердный подвиг малороссійских козаков, вооруживших в 1812 году собственным иждивеніем 15 конных полков на защиту отечества, мы с удовольствіем приступаем нынѣ к образованію сего сословія на правах, воинскому духу его свойственных, долженствующих расширить и упрочить навсегда выгоды его поселенія и связать козаков неразрывными узами со всѣми прочими военными силами нашими. Но как обширныя соображенія, долженствующія предшествовать окончательному устройству малороссійских козаков, необходимо требуют времени, то Мы, желая обратить сіе самое время в пользу козаков, доставя возможность тѣм из них, кои на службѣ находятся, употребить оное на улучшеніе своего хозяйства, повелѣваем...

1. Объявить тѣм из них, кои находятся в составѣ полков сей губерніи, особенное наше за вѣрную службу благоволеніе, и что с сим вмѣстѣ воинскіе труды их оканчиваются.
2. Предписать командирам полков немедленно распустить козаков по домам, предоставя им полную свободу в нѣдрах семейств своих заниматься хозяйственными упражненіями...“ і т. д. (Дж. VIII, стор. 478).

Отже з цього „указу“ ясно було, які мають ще послідувати і як має виглядати російська подяка та царське слово.

М. і. в цьому ж 1816 році велик. князь Микола Павлович

[1]) Про цей полк знаходимо також вістку в творах М. Максимовича — „Собраніе сочиненій“ — (Київ, 1876 р., том I, стор. 825). М. М-вич пише, що полк формував у м. Горошині Микола Михайлович Копцевич, вирушив з полком у похід, довів до Білоруси і здав у половині листопада 1812 р. Михайлу Львовичу Муравйову, під командою якого полк перебував до 1814 р. На переході з Варшави до Новоград Волинського (Звягеля) полк. Муравйов помер. В Житомирі старшини обрали тимчасовим заступником командіра Ашанина, а по прибуттю в Переяслів полк прийняв старший старшина полку Гайворонський і командував ним до 1816 року. М. М-вич описує також уніформу полка, а крім того подає, що після розпуску Полтавських полків у 1816 році багато козаків, що не хотіли залишати військової служби, перейшли до „Української кінно-козацької дивізії“, що була під командою ґен. Вітта.

(в дальшому цар Микола І-й) під час своєї подорожі по Україні записав у свій денник наступне:

— „Полтавская губернія ставит на службу девять козачьих полков по 1200 чел. Нынче они распущены. Они учреждены были в 1812 году и равно как и черниговскіе в мирное время не служат и никакой пользы не приносят (після цього йшли слова, видно потім закреслені: — „то становятся в тягость губерніям, кои их одѣвают“). Дворянство и козаки довольны б были, если б из сих 15-ти козачих составить 6 уланских или иных полков, ибо содержаніе сих 6 полков меньше стоило бы, нежѣли 15, а польза была-би та, что армія имѣла бы 6 прекрасных регулярных полков, коих содержание ничего правительству не стоило-бы и вместѣ не было бы тягостно губерніям".—Дж. VIII, стор. 477).

З цього видно, що Микола I мало розбирався у цій справі, а крім того видно, яку аґітацію вело „дворянство“ проти існування українських полків і як воно інформувало його. 29.III 1817 року вийшов новий „указ“, згідно з яким старшинам та козакам цих 15-ти полків дозволялося носити „мундирныя вещи", згідно з указом від 11.VI 1816 р.—„в награду службы их" (стор. 478).

Вкінці „указ“ від 23.VIII 1818 р. остаточно зруйнував всі мрії козаків. Цим указом була відновлена конскрипція. — „Козачье сословіе в обѣих млр. губерніях—говорилось в указі—ввести в обыкновенную рекрутскую повинность по прежнему при настоящем наборѣ"—(стор 480).

Указом від 25.XII 1819 р. козаків було зрівняно в деяких податках, а указом від 18.XII 1823 р. — цілковито із скарбовими селянами.

Від 1820 до 1825 р.р. почалося масове виселення українських козаків на Кубань. Уряд радий був звільнитися від цього вольнолюбивого елементу і охоче переселяв козаків на Кубань— „для умноженія черноморськаго войска.“ За цей період виселилося більш 50.000 козаків. (стор. 481). Цим і закінчилася історія лівобережних реґулярних козацьких полків.

Тут варто згадати—що є вже предметом другої студії—що в 1831 році, під час польського повстання, російський уряд задумав був знову використати кохання українських козаків у військовій справі і знову звернувся до них за допомогою. Щиро відданий інтересам козаччини, славнозвісний кн. Рєпнин, тогочасний ґенерал-ґубернатор України, зважаючи на настрій козацького стану, зформував у 1831 р. за три тижні вісім кінно-козацьких полків. Доля цих полків, як і доля кн. Рєпнина були дуже сумні. В 1832 р., коли уряду стали більш непотрібні ці полки, більша частина козаків була повернена в солдати, а з другої частини зформовано наново два кінні полки і відправлені на Кавказ, на лінію. Ці два полки ввійшли пізніш в Терське Військо і під назвою: — "1-й Владикавказький кінно - козацький

полк" — затримали свою історію ще й до наших часів.[1]) Злочинна, безчесна політика російського уряду по відношенню до козацького стану України спричинилася до того, що укр. козаки почали десятками тисяч еміґрувати за межі України, головно на Кубань. Російський уряд, як подано вище, охоче допомогав цьому в надії, що з тим, що залишиться в Україні, легше буде впоратися.[2])

Під час Кримської війни 1854 — 1855 р.р. переляканий російський уряд не міг утриматися, щоб не звернутися знову за допомогою до козацького стану України. Було зформовано шість кінно-козацьких полків. Це була остання спроба відновлення української національної збройної сили.[3]) Під час цих двох останніх формувань укр. козацькі полки користувалися переважно старими стягами козацьких полків 1812 року, що й хоронилися до 1920-х років у Полтавському та Чернігівському соборах. Ці стяги, освячені думами та мріями наших дідів, перед якими пройшла більш як 120-літня історія, мусять бути дорогі нам у тій же мірі, як і стяги наших старих козацьких полків.

(Далі буде).

---

[1]) Ив. Попко, ген. — „Терскіе козаки с старых времен. Гребенское Войско" (историческій очерк). СПБ. 1880. Рец. Київ. Стар. 1882 р. I, бібл., стор. 401.

[2]) Дослід: — „Українське Козацьке Військо 1831—33 р.р."— хорониться в нас у рукопису. Конспективно зміст його поданий в „Тризуб", Париж, число 1 (407) від 7 січня 1934 р., стор. 17—19, під заг. „Сторінка з минулого" (лист із Берліна).

[3]) Дослід: — „Українські Козацькі полки часів Кримської Війни 1854—55 р.р." — хорониться в нас у рукопису.

Інж. В. ПРОХОДА,
Підполковник.

Українська військова еміґрація в Чехословаччині.[1])

Після цього Управа Союзу звернула головну увагу на орґанізацію й об'єднання вояків на терені ЧСР. Найсильнішим на цьому терені було Т-во б. вояків Армії У.Н.Р. в Подєбрадах, що на день 1-х звич. заг. зборів 12/VII.1927 р. нараховувало 93 члени. На цих зборах на Голову Т-ва було обрано підполков. інж. Василя Проходу, а на членів Управи: сот. П. Макаренка, сот. Я. Зінченка, адм. хор. В. Вальченка та хор. Д. Вербу. За наступний рік кількість членів Т-ва в Подєбрадах збільшилась ще на 30 старшин, а тому це Т-во від початку до кінця було основою й осередком чинности цілого Союзу. До Подєбрадського Т-ва належали вояки не лише з Подєбрад, але з інших місць Чехословаччини, де не повстали орґанізації вояків, як, наприклад, з Брна.

Покінчивши з об'єднанням тих, що вважали, що обов'язки їх перед Батьківщиною, яко вояків, ще не скінчені, Управа Союзу перейшла від, так мовити, святочної праці з піднесеними настроями до звичайної буденної роботи. Частина членів Союзу закінчила студії на високих школах, переважно в Укр. Господ. Академії. Треба було комусь подбати про їх приміщення на працю. Терен Чехословаччини має надпродукцію власних інтеліґентних сил. Франція й Німеччина також їх не потрібували. На Балканах (в Болгарії й Югославії) було вороже відношення до всього українського, тому виключною річчю було для інженера—українця не лише дістати там працю, але навіть дозвіл на в'їзд до тих країн. Залишався лише той терен, звідки перед пятьома роками приїхали наші вояки на студії, а власне Польща. Але й поворот до Польщі був також обмежений.

Отже треба було особливих заходів, щоб дістати не лише працю в Польщі, але дозвіл на в'їзд до неї, що обумовлювався забезпеченістю працею. Завдання ж знайти заочно працю та й ще в іншій країні не було легке. Переважно знаходилась праця звичайних технічних помічників з невеликою на той час платнею, що часто не задовольняло тих інженерів, які вважали себе здібними до більш відповідальної праці і з більшою платнею. Справу ще ускладняло те, що всі пертрактації вів з відповідними чинниками не Союз орґанізацій б. вояків Армії У.Н.Р., але Бюро праці при Українському Республікансько-Демократичному Клюбі в Празі. Де-кому здавалось, що Р.-Д. Клюб більше дбає за своїх членів, ніж за членів Союзу. Це

[1]) Див. „Табор" ч. 24.

викликало різного роду нарікання й скарги про упослідження вояків. У першому (1927) році цим незадоволенням не надавалось особливого значення, бо вкінці всіх було приміщено на працю й задоволено. Але у наступному 1928 р. знаходити працю було вже тяжче. Віза без забезпеченої праці в Польщі не давалась. Інженерам доводилось чекати по закінченні студії по 2—3 місяці на виїзд до Польщі. Це дуже нервувало тих, хто не мав засобів до життя й створювало атмосферу недовір'я до Р.-Д. Клюбу та запідозрення його керуючих чинників у тенденції змусити вояків до членства в Р.-Д. Клюбі або в Укр. Рад.-Дем. партії. На цьому ґрунті вивикли певного рода тертя між Управою Союзу й Управою Р.-Д. Клюбу та Бюра праці при ньому, що потім перейшли в стан затяжного конфлікту. Це неґативно відбилось і на житті самого Союзу. Почались непорозуміння в Союзі між членами й нечленами Р.-Д. Клюбу. Але значно гірше відбились на житті Союзу непорозуміння між його членами-орґанізаціями. Вперше ці непорозуміння між орґанізаціями в Союзі виникли на 1-му звичайному з'їзді Союзу 1-го/V.1928 р. На цьому з'їзді були заступлені:

Т-во б. вояків Армії У. Н. Р. в Подєбрадах	— 116	членами
Т-во б. вояків Армії У. Н. Р. в Празі	28	„
Громада старшин 6-ої Січевої Стр. дивізії	127	„
Товариство Запоріжців в Подєбрадах	33	„
Т-во ім. Гетьмана Пилипа Орлика в Празі	23	„
Українська Громада ім. М. Драгоманова в Болгарії	102	„
Разом	429	членів.

На голову з'їзду був обраний підполк. інж. В. Прохода, який займав невтральну позицію в непорозуміннях між орґанізаціями, що були скорше особистого ніж принципового характеру. Та проте нервове напруження запанувало на з'їзді від самого відкриття його. Хоч по суті не було якихось значних розходжень принципового чи ідеолоґічного характеру, але делеґації на з'їзді поділились на дві ґрупи. Першу ґрупу творили Т-ва б. вояків у Подєбрадах і Празі та Громада ім. М. Драгоманова з 25 мандатами—голосами, другу — Громада старшин 6-ої Січ. Стр. дивізії (січовики), Т-во Запоріжців і Т-во ім. П. Орлика з 18 голосами. Як звичайно буває в таких випадках, виникали питання неділового порядку, відхилити увагу від яких Президії з'їзду було тяжко. Одним з таких питань було: який спосіб орґанізації вояків є ліпший — загально в товариствах чи по дивізіях? Січовики й Запоріжці доводили, що об'єднання й на еміґрації по дивізіях є більш тривале й найбільш доцільне. Представники товариств з цим не погоджувались. Звичайно, це питання, що виникло в зв'язку з доповідями представників про діяльність своїх орґанізації, було порушено з метою дати перевагу кандидатові на Голову Союзу від одного чи другого роду об'єднань, хоч і це не було суттєвим.[1]) Кандидатами на Голову

[1]) Пізніш представники від Січовиків та Запоріжців прохали Голову Т-ва б. вояків у Подєбрадах дати свою згоду кандидатувати на Голову Союзу, але він не погодився.

Союзу були: від Товариств—полков. А. Кмета, а від дивізійних об'єднань—підполков. С. Білодуб або ґен.-хор. О. Алмазов. Понеже постанови з'їзду вимогали для правоправности $^2/_3$ голосів, до вибору Голови Союзу не прийшло. Жадної постанови в цій справі не було ухвалено. Делеґації виявили певну впертість і всі пропозиції в цій справі одержували або 25 голосів — за, а 18 — против, або навпаки. В такій безвихідній ситуації Президія з'їзду, що була обрана одноголосно, на власну відповідальність оголосила перед закриттям з'їзду, що до того часу, поки орґанізації не дійдуть до порозуміння в справі кандидатури на Голову Союзу, залишається старий склад Управи на чолі з полков. А. Кметою. До цього порозуміння аж до від'їзду полков. Кмети до Польщі так і не прийшло.

Після 1-го з'їзду 10/V.1928 р. повстало в Подєбрадах Товариство військовослужачих 5-ої Херсонської стр. дивізії, що мало 16 членів. На голову його був обраний сот. К. Єгунів, на секретаря сот. О. Миколаєнко.

Тим часом непорозуміння з Р.-Д. Клюбом ще більше поглибились і в липні—жовтні 1928 р. набрали досить гострого характеру. Їм почали надавати якийсь ідеолоґічний характер. Дехто з цивільних діячів почав підозрівати вояків у тім, що вони виявляють тенденцію до витворення якоїсь особливої ідеолоґії, що вони хочуть якоїсь військової диктатури й т. п. Щоб покласти край всім цим безпідставним припущенням, Голова Т-ва б. вояків у Подєбрадах написав 12. III. 1929 р. „Завдання вояків Армії У. Н. Р. на еміґрації", що були надруковані в ч. 10 „Табору" та видані окремою брошурою. Після цього всі балачки про неясність ідеолоґічних підстав чинности Союзу припинились. Ще перед тим, в лютому 1928 р., по закінченні студій виїхав до Польщі Голова Союзу полков. інж. А. Кмета. До виконання його обов'язків приступив заступник Голови Союзу підполков. С. Білодуб—Голова Громади старшин 6-ої Січової Стр. дивізії.

У внутрішньому житті Союзу настав цілковитий спокій. Але назовні Союз зазнав деяких прикростей. В свій час Управа Союзу не потурбувалась про леґалізацію Союзу шляхом реґістрації орґанізації, як правної одиниці, в Чехословацьких урядових установах. Союз не був тайною орґанізацією, але понеже знаходився поза контролем Чехословацьких адміністративно-політичних орґанів, останні його розв'язали, заборонивши всяку чинність. Почасти спричинилась до цього діяльність націоналістичної тайної У.В.О. (Укр. Військової Орґанізації).

Тоді Голова Т-ва б. вояків у Подєбрадах скликав нараду представників усіх орґанізацій, якій предложив на обговорення статут Союзу з назвою „Об'єднання бувших старшин Армії У. Н. Р." Статут цей був поданий відповідному Чехословацькому урядові, але він його повернув, не погоджуючись головне з назвою. Нова назва „Об'єднання старшин бувшої Армії колишньої У. Н. Р." теж не була прийнята. Тоді Союз був названий „Об'єднання бувших стар-

шин у Чехах", з чим Земський Уряд в Празі погодився й статут затвердив 12/V.1930 р.

Так Союз з нелеґального перейшов на леґальне існування. Всі члени його орґанізацій, що перебували на терені ЧСР, стали його членами яко фізичні особи, залишившись у своїх попередніх об'єднаннях по товариствах і по дивізіях, але лише по традиції для взаємної моральної підтримки й внутрішнього зв'язку. Балканські українські об'єднання до цього Союзу не ввійшли, як орґанізації позатеренові.

30/VI.1929 р. відбувся в Подєбрадах 2-й з'їзд Союзу, в якому взяло участь 14 делеґатів від 5 орґанізацій, а власне: від Т-ва в Подєбрадах на чолі з підпол. інж. В. Проходою, Т-ва Запоріжців — з ґен.-хор. О. Алмазовим, Громади Січовиків (старшин 6-ої дивізії) — з підпол. інж. С. Білодубом, Т-ва Херсонців (5 дивізії)— з сот. інж. О. Миколаєнком та Т-ва в Празі — з сот. д-ром В. Білінським. На цьому з'їзді був заслуханий звіт Управи Союзу, а по прийняттю демісії, яку зголосив в імені Управи підпол. інж. С. Білодуб, їй була висловлена подяка за минулу працю. З'їзд мав цілком діловий характер без жадних розбіжностей та „принципових" суперечок. На цьому з'їзді одноголосно були обрані на Голову Союзу ґен.-хор. О. Алмазов, на Голову Ревізійної комісії підпол. інж. В. Прохода, а членів цих орґанів мали делеґувати орґанізації по одному від кожної і вони між собою мали розподілити відповідні функції.

29/VI.1930 р. відбувся 3-й з'їзд Союзу, який разом з тим був офіційно установчим для нього, як для „Об'єднання бувших Українських старшин у Чехах". На цьому з'їзді були заступлені старшини Т-ва в Подєбрадах, Т-ва Запоріжців, Громади старшин 6-ої Січ. Стр. дивізії та Т-ва в Празі. Тоді був прийнятий затверджений Земським Урядом в Празі статут та обрана Управа в такому складі: Голова підпол. інж. В. Прохода, заступник голови сот. М. Битинський, культурно-освітній референт підпол. Юрій Климач, скарбник сот. др. В. Білінський та секретар в. урядовець М. Синільник. З минулої чинности Союзу, власне Т-ва в Подєбрадах, була належно вшанована пам'ять Симона Петлюри видрукуванням в „Збірнику пам'яті С. Петлюри" великої статті „Вождь та військо".[1])

28/II.1932 р. відбувся в Подєбрадах 4-й з'їзд Союзу, на якому був заслуханий звіт з минулої діяльности, намічений план чинности на майбутнє та обрані керуючі орґани. Залишився старий склад Управи з тією зміною, що на секретаря був обраний поруч. інж. К. Подоляк, а на скарбника — в. урядовець інж. М. Синільник. На Голову Ревізійної комісії по старому був обраний сот. інж. др. В. Кучеренко, а на членів: сот. др. Білінський та сот. інж. М. Сочинський.

---

[1]) Видана окремою брошурою під назвою „Українська Армія та Головний Отаман Симон Петлюра", Прага 1930, 40 стор. Автором її є підпол. інж. В. Прохода.

2/IV.1934 відбувся в Подєбрадах 5-й з'їзд Союзу. Відбувся він, як і попередні з'їзди, в діловій атмосфері та в повному взаємному довір'ї й самоповазі. З минулої чинности було стверджено, що своє основне завдання Союз виконав. Полягало воно в підтриманні зв'язку, у взаємному утриманні моральної сили та плеканні культу національних героїв. Багато було уділено уваги спробам допомоги в підшукуванні праці безробітним членам Союзу, хоч вони особливих реальних наслідків не дали. До плану чинности на майбутнє було ухвалено:

1. Взаємна моральна й по можливості матеріяльна підтримка та допомога в підшукуванні праці безробітним членам Союзу.

2. Приєднання до Союзу нових членів, бувших старшин українських, які заховали свою старшинську гідність.

3. Взаємна підтримка зв'язку між членами Союзу шляхом особистого листування.

4. Оживлення життя Союзу в новому місці осідку в Празі шляхом урядження товариських сходин.

5. Продовження плекання культу борців за Незалежність Батьківщини належним вшануванням пам'яті Головного Отамана Симона Петлюри, героїв Крут та Базару, урядженням академій самостійно або спільно з іншими орґанізаціями та підтримка чинности Музею Визвольної Боротьби України в Празі й по можливості впорядкування військового відділу в ньому.

6. Співпраця та підтримка й надалі зв'язку з співзвучними орґанізаціями для об'єднання й зміцнення своїх сил до часу, коли знову проб'є година свободи для Українського Народу.

7. Продовження праці в сокільських орґанізаціях як для підтримки власних фізичних і моральних сил, так і плекання українських національних чеснот.

Також ухвалено було перенести місце осідку Союзу з Подєбрад до Праги. Подєбради, з ліквідацією Укр. Господ. Академії яко високої технічної школи, перестали бути культурним осередком в житті української еміґрації на терені ЧСР. Члени Союзу розпорошилися по цілій Чехословаччині, а частина їх знайшла собі більш-менш сталу працю в Празі та її околицях, тому й перенесення осідку до Праги стало доцільним.

Число членів Союзу в порівнянні з 1927 р. зменшилось майже в 4 рази. Більшість з них по закінченні високих шкіл в ЧСР виїхала переважно до Польщі; кілька осіб виїхало до Румунії й Франції. На терені ЧСР залишилося власне ядро, яке зберігається в надії, що рано чи пізно прийде час, коли наше вояцтво знову стане до активного чину.

На останньому з'їзді Союзу на Голову Союзу був обраний потретє підполков. інж. В. Прохода, на його заступника сот. інж. І. Гудилів, на культурно-освітнього референта сот. М. Битинський, на скарбника сот. інж. Я. Зінченко й на секретаря пор. інж. Д. Гурин. На Голову Ревізійної Комісії від кількох літ постійно обірається сот. інж. д-р В. Кучеренко.

Не вважаємо за наше завдання робити оцінку чинности Союзу, та й рано ще про це говорити. Про неї скаже пізніше безсторонній об'єктивний дослідувач змагань до кращого майбутнього Української нації. Та проте можна й тепер зазначити, що Союз

відограв серед нашої, так мовити, високоосвіченої еміґрації колосальну ролю, як чинник збереження всього кращого й всього святого, що залишилось на тернистому шляху збройної боротьби за Незалежність України. Союз мав і має значно більше своїх симпатиків і прихильників ніж членів. Разом з ними він творить моральну силу, що дасть можливість нашій національній Правді перемогти.

Крім Союзу б. Українських старшин у Чехах подекуди старшою є по часу свойого заложення Спілка Українських військових інвалідів у ЧСР. Основним завданням Спілки є матеріяльна підтримка своїх членів. Завдяки допомозі Чехословацького Червоного Хреста Спілка успішно виконує своє завдання. Об'єднані в Спілці переважно вояки б. Армії У. Н. Р., що мали тяжкі ранення. Майже половина членів її є членами Союзу б. Українських старшин в Чехах. Очолює Спілку ввесь час підполк. інж. М. Палій-Сидорянський, лицар Залізного Хреста й активний учасник листопадового походу 1921 року.

Союз б. Українських старшин і Спілка Українських військових інвалідів — то дві сталі військові орґанізації, що леґально існують в ЧСР.

Крім них існує в Чехах від 1926 р. Українське Т-во Лицарів Залізного Хреста. Переважна більшість його членів є членами Союзу б. Українських старшин. На початку, коли в Подєбрадах ще бурхливо проходило національно-культурне життя, Т-во Лицарів Залізного Хреста виявляло себе прилюдними спогадами про Зимовий і Листопадовий походи Армії У. Н. Р. Трохи згодом завдання плекання культу національних героїв перебрав на себе Союз старшин. А Т-во часом робило лише сходини. Тепер же, коли всі члени його розсіялись по цілій Чехословаччині та виїхали поза межі її, чинність Т-ва майже завмерла. Очолює це Т-во підполков. інж. Ю. Климач, учасник обох походів Армії У. Н. Р.

Треба ще згадати про Українське Воєнно-Наукове Товариство, що повстало 24.II.1931 р. в Празі (тоді був прийнятий нелеґалізований статут Т-ва). До нього належали, крім українців, донські ґенерали Сідорін та Старіков, називалось і прізвище ґен. Бикадорова. Спочатку майже два роки це Т-во виявляло свою чинність урядженням рефератів ґенералів М. Омел'яновича-Павленка, В. Петрова та Сідоріна. Потім чинність його цілком завмерла. Донські ґенерали від нього відійшли, кількість українців зменшилась до складу управи. В-осени 1934 р. були спроби якось його реорґанізувати й пробудити до чинности, але безуспішно. Взагалі ж ані сил, ані реального ґрунту для його воєнно-наукової праці не мається.

Від 1932 року існує в Празі ще Клюб бувших старшин Української Армії. Орґанізація ця існує на зразок чеських „застольних"

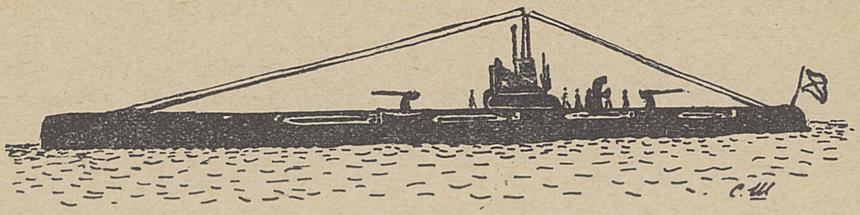
товариств, тобто нестатутарних орґанізацій, що роблять сходини в ресторація. Назовні ця орґанізація, не маючи сталого складу, нічим себе особливо не виявила та була зовсім завмерла. Лише на весні 1934 р. діяльність Клюбу була оживлена лекціями ґенерала М. Омел'яновича-Павленка (семінар резервового старшини). З осени 1934 р. цей Клюб виявляє тенденції до чинности на полі національно-громадського й політичного життя (бажання об'єднати укр. військову еміґрацію для участи у Всеукраїнському Національному Конґресі) з метою ніби „оздоровлення чинности українських діячів".

Були й є спроби створити в Празі ще різного рода об'єднання еміґрації на ґрунті воєнно-громадському, але всі вони не залишили й не залишають по собі сліду. На весні 1935 р. виникла ініціятива по заснованню Союзу Українських комбатантів. Але ініціятори цієї нової орґанізації ще самі не знають, чого власне хочуть.

Так поруч з орґанізаціями, що вже визначили напрям своєї чинности, з'являються спроби шукання нових шляхів. Явище це цілком природне. Тому в Празі відсутня якась боротьба між цима орґанізаціями. Нема в цьому потреби. Все здорове буде жити, слабе й хворе само в свій час загине. А поза цим вояки різних вірувань, у прагненні до своїх уявних чи реальних цілей, не сміють займатись самопоборенням, бо для всіх них має бути добро Батьківщини й нації понад все. Той, хто тепер знаходиться на манівцях, коли не стратить почуття власної національної гідности, сам знайде правдивий шлях до Національної Правди.

Члени Союзу б. Українських старшин не шукають нових шляхів. Їх шлях вже визначений в минулій збройній визвольній боротьбі. Його вказав Вождь новітнього Українського Війська Симон Петлюра. Дороговказом на ньому є безкомпромісовість в боротьбі за цілковиту Незалежність Батьківщини. Дух Івана Мазепи більше двохсот літ був символом Української Самостійности. Йому на зміну прийшов Дух Симона Петлюри. Його ніхто й ніщо не переможе. Він буде діяти так довго, поки не повстане Незалежна Українська Держава.

В листопаді 1934 р.
Прага, Ч. С. Р.

Мал. 1. Підводний човен Чорноморської флоти „Тюлень".

С. ШРАМЧЕНКО.
Лейтенант флоти.

Узброєння підводних човнів*).

Узброєння підводних човнів складається з гармат, самодієвих мін і мін загородження.

Артилерія. Засадниче до Світової війни єдиною зброєю підв. човна була самодієва міна чи торпеда. У 1913 році в деяких флотах були влаштовані на верхніх палубах підв. човнів невеличкі гармати, але це тоді уявлялось недоцільним.**)

Світова війна удоводнила бойову користь не тільки цих гарматок, а навіть гармат більшого калібру й тепер вони стали необхідною зброєю більшости підв. човнів, а тим більш — підв. крейсерів. Під час війни почалось з того, що цих гарматок стали вживати проти торговельних кораблів, щоб змусити їх зупинитись для перегляду, а потім і до затоплення їх. Перші гарматки підв. човнів були в 37 і 47 мм., а потім вже в 75 і 88 мм. (так було і в Чорноморській флоті). З побільшенням підв. човнів, а також після узброєння торговельних кораблів під час війни перешли на більший калібер гармат для підв. човнів: у 105, 120 і 150 мм. і дійшли навіть до 305 мм.

Зпочатку маленькі гармати встановлювались на човнах так, щоб при його зануренню вони автоматично ховались би до човна. З побільшенням ж калібру гармат це було відкинуто і гармати ставились так, як і на надводних кораблях з пристосуванням до них лише спеціяльного забезпечення, щоб до середини їх під водою не попадала б вода.

Підвод. човен уживати свою артилерію може так само, як і надводний корабель, лише з різницею на некористь підв. човна. Перш усього підв. човен має значно менше ніж надводні кораблі поле зору, бо, виступаючи небагато над водою, він має невисокі як місток командіра, так і плятформи з гарматами. По-друге, з-за цього ж більш-менш міцна хвиля вже заливає човен і тоді стріляння неможливе. Потретє, підв. човен без великого ризика для себе не здатний до ар-

*) Див. „Табор" ч.ч. 19, 23 і 24.

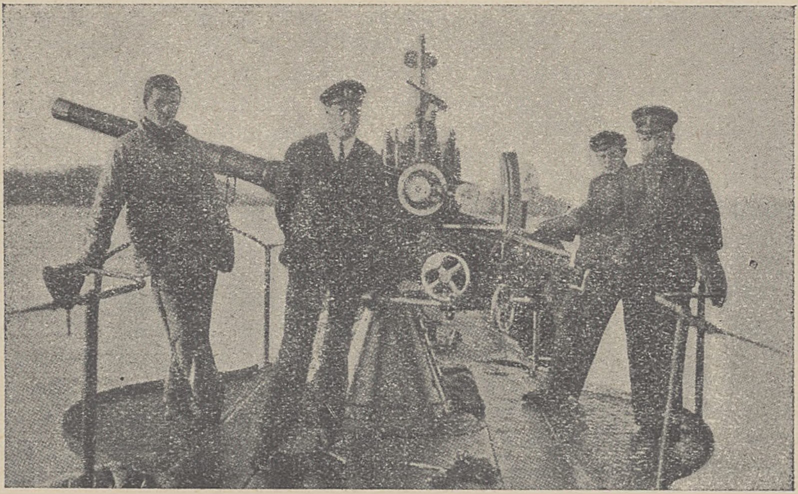
**) Відомий франц. кораб. інженер-підводник Лобеф дивувався, до чого могли б служити ті гармати.

тилерійського бою навіть із звичайним узброєним торговельним кораблем, бо він може влучити до торг. корабля і кілька разів і може не затопити його, але одне лише попадання в підв. човен може відразу затопити його. Отже не будемо вже й торкатися питання про бойову надводну зустріч підв. човна з бойовим кораблем.

Тому артилерійське узброєння підв. човна є лише додаткове, що відступає перше місце на узброєнні самодієвим мінам.

Доброю ілюстрацією і одним з цікавих історичних прикладів умілого використання артилерії підв. човном є бій підв. човна Чорноморської флоти „Тюлень" на початку вересня 1916 р. з узброєним турецьким транспортом „Родосто".

Підв. човен „Тюлень", збудований в Миколаєві у 1913 р., системи кораб. інж. Бубнова, мав 650/800 тон, завдовжки 67 мтр., шир. 4,5 м., занурення 4 метри, мотори 1400/560 коней з ходом 14/10 вузлів, 2 гармати 75 мм. і 1 кулемет — протилітаковий. Екіпаж — 5 старшин і 51 морець. У 1918 р. належав до Укр. Держ. флоти, а у 1920 р. був виведений ґен. Вранґелем до Бізерти і там вже проданий французами на лім.

Мал. 2. 75 м.м. гармата на підводному човні „Тюлень".

Оджеж цей бій, із слів командіра підв. човна „Тюлень", відважного і досвідченого підводника, старшого лейтенанта флоти Китиціна, стався так:

„Тюлень" знаходився на варті під час підводної блокади Босфору. Вже кілька діб пройшло одноманітного плавання, а ніякий ворог не показувався. Був похмурний вечір. Море, що тут, на півдні Чорного моря, чудового блакитного кольору, було тим разом сіре і непривітне.

Раптом через перископ зауважено великий, що виходив з Босфору, ворожий пароплав.

Як тільки він вийшов у море і взяв певний курс, човен наблизився до нього й пішов рівнобіжно. Командір вирішив не топити пароплава міною, а захопити його на абордаж (взяти до полону). Було вирішено, що, як стемніє, „Тюлень" обгонить пароплав і займе відповідну добру позицію, щоб по-перше, пароплав не втік би або не зникнув у темряві, по-друге, щоб він часом не протаранив човна і, по-третє, щоб він не викинувся на берег.

Вибрано було позицію, що вже не раз використувалась підв. човнами, в 55 мілях від Босфору коло виспи Кефкен, близко рогу Анатолійського побережжя, що найбільш виступає в море. Цей ріг мусив обійти кожний корабель, що, ховаючись ближче до берегу, тримав курс на турецький порт Зангулдак. Тому командір „Тюленя" і був більш ніж певний, що і цей пароплав піде тим же шляхом.

З насуненням ночі „Тюлень" виринув з води і повним ходом у 14 вузлів пішов до Кефкену. Близко 24-ої години він підійшов но виспи і сховався за нею. По підрахунку пароплав мав відстати да 16 міль. Човен із свома 2 гарматами в 75 мм. приготувався до гарматного бою над водою. На кожний випадок, якби довелося топити пароплав, всі мінні апарати були також готові до стрілу. Разом з тим була призначена і „призова партія", тобто частина екіпажу човна, що мала захопити пароплав на абордаж у найвигіднїший момент. Ніч була темна, без місяця. В піднесенно-нервовому настрою, якби притулившись і затаївшись за виспою, команда човна чекала на ворога...

Вкінці в півн.-зах. напрямку появилася темно-розпливчата пляма. „Дим!"

Темна маса обійшла виспу і видко взяла курс на схід—на ріг Баб'а. В темряві неясно означився безформений силует. Лише досвідчене око могло його бачити.

„Тюлень" вийшов з засідка і пійшов на зближення з ворогом.

Побачивши, що курси човна і пароплава сходяться і що пароплав відрізаний вже від берега, куди він міг би викинутись, щоб не попасти до ворожих рук, ком-р вирішив розпочати бій і скомандував: „Вогонь!"

Обидві гармати почали швидкий вогонь. Перші ж стрільна „накрили" пароплав. Але він в свою чергу відкрив вогонь, бо був узброєний, як воєнний транспорт, у 2 гармати 88 мм. і в 2 меншого калібру — і це проти 2-х 75 м.м. гармат „Тюленя". Сили зовсім нерівні! Та ще й до того досить одного попадання, щоб човен або був затоплений, або виведений з ладу. Стрільна, з гудінням, шипінням і свистом проносилися над човном і вибухали позаду його. Бій розгорався.

На транспорті виник пожар. Язики полумени, що вирвались назовніш, освітили щогли, комін і місток. Свіжий вітер роздував пожар, але транспорт гарматного вогню не припиняв.

На „Тюленю" ж гарматчики валилися з ніг. Без кашкетів,

в одніх тільниках, вони не встигали подавати набої. А командір вимогав все більшого, все міцнішого вогню.

Раптом на транспорті з новою силою вирвався вихор вогню. Зловісна заграва освітила його. Видно було, що екіпаж транспорту не міг вже дати ради з пожаром, що все збільшувався, але артилерійський вогонь його не малів. Транспорт збавив лише ходу. Очевидячки „Тюлень" влучив у машину.

Вибухи ж стрілів з транспорту клались з-заду човна і не один з них не попав у нього.

Між тим на „Тюленю" запас набоїв приходив до кінця.

„Останій набій!" — гукнув лейтенант фльоти Краузе, що керував артил. огнем. „На абордаж" — пролунала команда командіра— „ліво на борт! Електромотори самий повний хід!" і „Тюлень" рушив на транспорт, не звертаючи уваги на його гарматний вогонь.

Повним ходом, ниряючи в хвилях, йшов „Тюлень". Вода заливала палубу й людей. Вітер міцнішав. Але мокрі, напівголі люди не зважали ні на-що. Стискуючи зброю, вони бачили перед собою лише важку масу ворога, що швидко наближався. А він все стріляв, тільки тепер вже високо над головами неслись його стрільна.

Вкінці високий, виблискуючий загравою і вогнем стрілів, ворожий борт як чорна недосяжна стіна став перед очима.

„Піддавайтеся!" гукнув у меґафон командір „Тюленя".

Транспорт припинив вогонь, що на цієї дистанції був вже недоцільний. Носова гармата дала ще кілька стрілів і замовкла.

Зручним поворотом керми „Тюлень" з опущеними кранцями підійшов до ворога, давши повний хід назад.

Першим кинувся старший старшина човна лейтенант флоти Маслов. По якійсь кодолі, що бовталася по борту, він як малпа вліз на стрімку стіну борту і з револьвером у руці скочив на палубу; за ним кинулись по різних виступах борту, чіпляючись за діри від стрілів, морці. Ризико було велике. На транспорті більш 60 чоловіка команди і 6 старшин, а на човні 50 морців і 5 старшин, з яких частина мусіла лишитися на човні. Ворог міг відкрити вогонь з рушниць та револьверів, міг закидати ручними ґранатами.

Але запал досвідченого Командіра й безоглядна атака зламали психіку ворога.

Як виявилося пізніш, німцям не було видно виразно силуету човна і по силі вогню вони вирішили, що мають діло з одним з ворожих ескадрених міноносців. Ця помилка відразу вирішила бій на їх некористь, бо, як було з'ясовано при дальнішому обслідуванні, приціли поставлені були на куди більшу, майже подвійну, дистанцію від тієї, на якій в дійсності провадився бій. Тому й були у них все перельоти.

Лейт. Маслов, скочивши на палубу, вмить затримався.

Освітлені сяйвом пожару, на палубі стояло струнко 6 старшин. Правою рукою вони віддавали пошану, а в лівій тримали кортики, як ознаку піддання.

Переступивши через чийсь труп, лейт. Маслов підійшов до них, тримаючи напоготові револьвер. Призова команда, влізши за ним на транспорт з боцманом на чолі, зупинилась позаду. На палубі ж, збита в купу, стояла команда транспорту. Кругом лежали забиті і ранені. Було коло 4 години ранку.

Із всією урочистістю, належною до такого моменту, лейтенант Маслов обійшов фронт 5 німецьких старшин і 1 турецького (механіка) і прийняв від них кортики, а потім дав розпорядження всім старшинам по спущеному вже штормтрапу зійти до човна. Призовій команді ж наказав зайняти транспорт і гасити пожар. Місток, машина і радіорубка вмить були зайняті узброєними моряками. Екіпаж транспорту частиною був спущений до човну, а частиною полонений на транспорті. Під час паніки частина екіпажу транспорта викинулась за борт і, плаваючи там, голосила. Їх виловили. Раненими занявся фельдшер „Тюленя". З пожаром дуже довго команда не могла дати ради, бо протипожарні засоби транспорту були розбиті. Машину вдалося направити швидче, бо ушкодження її були невеликі.

Не будучи певним, що транспорт перед пiдданням не покликав по радіо собі на поміч, командір „Тюленя" спішив, щоб транспорт якнайшвидче рушив, наказав лейт. Маслову вступити в командування ним і слідувати в Севастопіль, а сам пійшов рівнобіжно, виславши шіфроване радіо до Севастополя про подію.

Командуючий флотою віце-адмірал М. В. Колчак наказав еск. міноносцю „Бистрий" повним ходом вийти назустріч.

Тільки із сходом сонця вдалося остаточно більш-менш зліквідувати пожар на „Родосто".

Полонені командір і старшини „Родосто" були зґруповані в кают-кампанії „Тюленя", де і були прийняті по морським традиціям з відповідною ввічливістю. Настрій їх був дуже пригнічений, особливо командіра, що не міг собі вибачити, як допустився захопити себе порівнюючи невеликому підводному човну.

О год. 8 рано було піднесено урочисто прапор як на „Тюленю", так і на „Родосто", з тою різницею, що на останньому під андрієвським прапором піднесено ще турецький.

В 50 мілях від Херсонеського маяку урочисто спіткались з еск. міноносцем „Бистрий", а потім увійшли на Севастопільський рейд.

Автор цих рядків був свідком того дійсно урочистого входу на Севастопільський рейд. Попереду йшов „Тюлень" з командою струн-

Мал. 3. Турецький транспорт „Родосто" в Севастополі.

ко. За ним—„Родосто" під великим андрієвським прапором і під ним турецький, далі — „Бистрий". На всіх кораблях флоти старшини і команди стояли струнко. Командуючий Чорном. флотою із штабом був на фляґман. лін. кораблі „Юрій Переможець".

Через деякий час автор цих рядків побував на самому „Родосто", зробив фот. знімок (див. мал. 3) і на власні очі бачив ті спустошення, що зробив на ньому артилерійський вогонь підв. човна „Тюлень".

У висновку з цього бою артилерії підв. човна з надводним узброєним кораблем мусимо підкреслити ту відвагу і зручність командіра підв. човна, що і призвела нерівний бій до перемоги.

(далі буде).

На запитання читачів „Табору" про причину загибелі підвод. човна „АГ15" (див. ч. 23, стор. 28), можу поінформувати, що, за два дні після описаного, на Люмський рейд прибув рятовничий корабель-матка підводних човнів „Волхов" і підняв підв. човен „АГ15". Оджеж в кормовому відсіці, де не було старшин, знайдено було 11 трупів, що повісли на вихідному люці. Катастрофа пояснилась тим, що корабельний „кок", при революційному настрою і впадку дисципліни (це ж було в 1917 році) не задраїв вентиляційної рури, хоч був і зобов'язаний це зробити по алярмовому ревуну, що означав аврал занурення підв. човна.

Лейт. флоти С. Шрамченко.

РОЗДІЛ V.

ІВАН ВИСЛОЦЬКИЙ.

Майбутня державна екзекутива в Україні*)

II. Тайна військова розвідка.

А. Призначення. Тайна військова розвідка є необхідний помічний засіб для підготовлення й провадження війни. Вона має завданням збірку й опрацьовання відомостей о ворожій державі та її армії, що впливають на перебіг і вислід воєнних операцій. Це будуть:

1) Відомості про збройну силу ворога.
2) Відомості про населення ворожої держави.
3) Відомості о її засобах.
4) Відомості о території ворожої держави.

Відомості 1-ої ґрупи одержуємо в спосіб студіювання всіх армій, головне, однак, тих, з якими можлива або вже передбачається

*) Див. „Табор" ч. 24.

війна. Отже, для провадження війни мусимо мати докладні відомості про орґанізацію, сили, узброєння, амуніцію, обмундурування, вишколення, боєздатність, санітарний стан, старшинський та підстаршинський корпус і т. д. армій можливих ворогів.

Багато з вищенаведенних відомостей не є таємницею. Їх можна здобути з офіційних публікацій та розпоряджень, але матеріял, зібраний в цей спосіб, мусить бути розвідкою перевірений та доповнений. Відомості ж про підготовку мобілізації, плян її переведення, настрій армії, її дух, плян перших операцій—це вже таємниці, що пильно хороняться кожною державою. Збирання цих відомостей уявляє нелегке завдання й вимогає самопосвяти, знання діла і спеціяльних здібностей від особового складу цілого розвідчого апарату.

Відомості ці мусять бути зібрані ще надовго перед війною, бо вони є підставою для вироблення пляну війни. Тому розвідку в чужих державах провадять без перерви ввесь час спокою посол, військовий представник (аташе), консули, а в разі потреби і спеціяльно надіслані розвідчі старшини. Збирання цих відомостей можливе лише в спосіб тайної аґентури, т. т. через розвідчиків.

В часі війни розвідка мусить дати найважніші відомості: де та в якій силі знаходиться ворог, що робить зараз й які можуть бути його заміри наперед. Ці відомості дають повітрова розвідка та кіннота, але вони не завжди можуть своє завдання виконати. Вони є очі для армії, яких не завжди вистачає; потрібно мати ще й вуха, якими й є тайна розвідка.

Знання терену конечне необхідно для провадження операцій. Ще перед війною терен майбутніх операцій мусить бути докладно вивчений для доброго знання оборонних ліній ворога, кріпостей, фортів, сітки залізниць, доріг та інших комунікацій. Коротко ж кажучи, найдокладніше знання ворожої держави під всіма поглядами є конечним. Основу цих відомостей дають наукові джерела, офіційні та приватні публікації постачають доповнюючий матеріял, але розвідка ці всі матеріяли справджує та доповнює пильною працею ще під час спокою.

Рівно ж лише розвідка може справдити та поповнити остільки необхідні для провадження війни відомості про населення та заможність ворожої держави, т. т. густина населення, національний склад та різниці исповідання й ворожнеча на цьому ґрунті, звичаї, ступінь заможности, запаси краю, урядовання державою, політичні партії та їх боротьба й провідники, впливові особи та і.

Звіти послів, військових аташе й консулів, географічні, статистичні та етнографічні публікації (офіціяльні та приватні), офіціяльні звіти різних урядів дають багато потрібного матеріялу. І тут праця розвідки дає багаті наслідки. Вона мусить наставити ще в час спокійний своїх аґентів у різних місцевостях. Аґенти ці нав'язують добрі стосунки з місцевими впливовими особами і за всяку ціну мусять здобути їх довір'я, якнайдокладніше ознайомитися з життям і звичаями населення. Під час цієї праці аґентура мусить з'ясувати, кого з населення можна буде вжити за проводарів, розвідчиків

і, евентуально, кого брати яко закладників. Стаючи сталими мешканцями краю, аґенти ці дають реґулярні інформації; під час же війни поміч їх просто безцінна.

Належна орґанізація розвідки за спокійні часи дає матеріял не тільки для укладення пляну війни та початкових операцій, але й для переведення їх в часі війни аж до кінця її та для використання перемоги в час укладення мирового договору. Конечність розвідки признана всіми й на сьогодні немає держави, щоб не мала стало орґанізованої розвідки, не ощаджуючи для неї ні грошей, ні жертов у людях.

На війні розвідка дає великі послуги при облозі та обороні фортець, а також у позиційних операціях. У решти бойових ділань вона лише доповнює летничу та кінну розвідку й значення її побільшується, коли ці засоби .розвідки слабіше ворожих. Один зручний, фахово вишколений тайний розвідчик може дати більш цінні відомості, чим кілька добре зорґанізованих відважних старшинських роз'їздів, а тому кошти на утримання розвідки завжди оплачуються.

Здобуття відомостей про пляни та заміри ворожих і взагалі чужих держав є дуже важливим завданням розвідки, але ще важнішим є утримування та охоронення власних таємниць. Тому розвідчий персонал мусить запобігати відкриттю своїх плянів чужими розвідчиками та перешкоджувати їхній праці, намагаючися виловлювати їх. Щоб чужі розвідчики не могли шкодити, треба знати їх орґанізацію та прагнути до пізнання їх особового складу.

Б. Розвідчий персонал та його служба. Згідно з § 29 Гаагського реґуляміну з 29/VII 1899 р. („Правила і права війни") за розвідчика уважається кожний, хто скрито, під прибраним виглядом, опиниться в районі чужої армії в цілі здобуття потрібних для своєї армії відомостей. З цієї причини ті, хто ввійшли на чужу територію у військовій уніформі, за розвідчиків не уважаються й карі за шпіонаж не підпадають. Рівно ж не уважають винними в шпіонажі тих військових чи цивільних осіб, що явно працюють у розвідці, або, знаходячися на військовій службі, поодинці виконують дані їм військові накази чи доручення.

Розвідчий персонал поділяється на: 1) нижчий — розвідчиків і 2) вищий — розвідчих старшин.

1. Розвідчики поділяються на такі катеґорії: а) добровільних—примушених, б) односторонніх—двосторонніх, в) тимчасових—постійних, г) місцевих — мандрівних, ґ) мирного або воєнного часу, д) стратеґічних — тактичних, е) військових — дипломатичних, є) армії суходольної, флоти або повітрової флоти, ж) зрадників — шпіонів.

а) Добровільні розвідчики — це ті, що самі зголошуються до служби. Залежно від причин, що примусили їх зголоситися до цієї служби, ділимо їх на 4 ґрупи. До першої належать ті, хто настале посвятив себе цій службі і з заробітку утримує себе й родину. Сюди належать, напр., аґенти тайної поліції та прикордонна сторожа. Очевидно, що вислід їх праці майже виключно залежить від розміру платні — що більша платня, то ретельніша праця. Хто довший час працює і вже випробуваний, тим зправила можна вірити.

До другої ґрупи зараховуємо тих, хто зголошується до праці з патріотичних почувань або з ненависти до ворожої нам держави. Видаток на таких аґентов порівнюючи невеликий—їм повертаються лише кошти подорожі та утримання, бо вони працюють не з-за грошей. Вони зправила працюють сумлінно і подають правдиві інформації.

До третьої ґрупи відносимо тих, хто бажає працювати з особистої ненависти або політичної чи партійної пристрасти. Їм не можна вірити в тому ступневі, як попереднім, але й вони здебільшого заслуговують довір'я.

До четвертої ґрупи належать особи низької моральної вартости, що зголошуються до служби з наступних причин: заборженности, відсутности іншого заробітку, надії швидкого збагачення і т. п. Працюючи виключно з-за гроша, вони часто переходять на бік ворога, а тому до відомостей, що доставлені ними, треба ставитися обережно і піддавати їх перевірці.

Примушені. Коли нема іншого звичайного способу зібрати відомості, то вживається способу надзвичайного, а саме: беруть багатого мешканця, що має родину та господарство. Йому приділюється в зручний спосіб розвідчика, що добре володіє місцевою мовою й перебраний за слугу. „Примушений“ мусить взяти того розвідчика за візника й їхати у розташування ворога ніби із скаргою. Його попереджують, що коли він не повернеться з візником—розвідчиком до нашої армії, то його дружина й діти будуть забиті, майно сконфісковано, а господа—спалена.

б) Односторонніми називаємо тих, хто працює лише на одній стороні, а в протилежність їм — двосторонніми — хто служить обидвом сторонам. Звичайно вони дають цінніші відомості тій стороні, що більш платить, а подвійність їх служби яскраво виказує як ступінь їх моральної вартости, так і правдивости відомостей. Одинокою прислугою, що можуть вони дати — це доставлення ворогові фальшивих інформацій. Це, звичайно, робиться в той спосіб, що такому аґентові доручається доставити до частини, під виглядом ніби наказу, фальшиві інформації. Адреса дається в район, що посідає ворог, який відбере запечатану коперту, де замісць правдивого наказу частині будуть цілком неправдиві відомості.

в) Тимчасові розвідчики — це ті, услугами яких користаються лише короткий час або яким дається лише одне завдання з причини малої їх здібности або малої відважности т. і. Постійні ж розвідчики служать армії довший час і виконують завдання одно за одним. Це вже люди особисто відомі, випробовані, що варті довір'я. Їм часто доручається провід над тимчасовими розвідчиками.

г) Місцеві розвідчики (резиденти) працюють стале у призначених їм місцевостях або колах, проживаючи під різними приводами. Головна маса розвідчиков належить до цієї катеґорії й в часі війни вони можуть дати великі послуги армії, бо знають всіх і місцеві люди їх знають за своїх, а тому вони стоять поза їх підо-

зрінням. Живучи в чужій державі вони мусять передавати звіти на письмі через треті особи; самі ж від'їзжають закордон для складення словесних звітів дуже рідко, щоб не викликати підозрінь. Протилежність місцевим — мандрівні розвідчики виконують окремі доручення в різних країнах або утримують зв'язок з резидентами.

ґ) Розвідчиками мирними або воєнними називаємо тих, хто працює або в часі миру або в часі війни.

д) До обов'язку розвідчиків, що називаємо стратеґічними, відноситься досліджування виявів ворожнечі до своєї держави в тих країнах, що можуть стати на бік ворога в разі війни. Рівно ж їм доручається розповсюдження у ворожім краю незадоволення до свого уряду, а також викликування у ворожім стані безладдя, заворушень та повстань.

Розвідчики тактичні слідкують за новинами орґанізації та озброєння ворожої армії та ознайомлюються з тереном можливих воєнних подій. В цій цілі вони намагаються відвідувати райони фортець, військових фабрик, арсеналів, військових вправ, маневрів, оборонних позицій, мостові та польові укріплення (форти) та околиці мостів, тунелів, фабрик і т. п. об'єктів, що з початком операцій належить ворогові за всяку ціну знищити.

е) Військовими називаємо тих розвідчиків, що працюють у військових розвідках, а дипломатичними—що працюють в цілях дипломатії.

є) Розвідчики армії польової, повітроплавної флоти чи морської — мають назву згідно з тим, в якому роду війська працюють.

ж) Зрадниками—розвідчиками називаємо тих, хто продає за гроші таємниці своєї держави.

Розвідчики під час війни укриваються під найрізнішими виглядами: гандлярів, пастухів, жебраків і т. п. Відповідно перебрані йдуть вони до ворога, переходять з однієї місцевости до іншої. Затримуються в одній місцевості якнайкоротче та по раз другий до неї не повертаються, зосібна коли змінили свій вигляд та вбрання.

По виконанні завдання розвідчик повертає. Коли ж побут його на ворожому терені має бути довший, він мусить пересилати звіти через окремі особи. Ті особи теж уважається за розвідчиків, але вони не повинні знати ані змісту звітів, ані ступеня їх важливости. Розвідчики мусять бути зручні під кожним поглядом—вміти орієнтуватися та викрутитися з найгіршого становища. Не кожна людина може бути за розвідчика, бо служба ця вимогає спеціяльних духових та фізичних якостей.

Від кожного розвідчика в його праці вимогається: сумлінности, урівноваженности, здібности до обсервації, хитрощі, вміння грати обрану ролю, знання чужих мов, характеру та звичаєв людей, серед яких він має працювати, вміння гуртувати людей та використовувати їх для своїх цілей.

Обов'язком розвідчика є побільшення числа приятелів своєї держави та зменшення числа її ворогів. Навіть невелика кількість

добре успособленних до нас людей тієї чи іншої місцевости сусідньої країни дуже цінна для нас, бо може давати цінні інформації, а місцевості з більшим числом прихильного населення можуть бути базою для наших розвідчиків та побільшувати їх кадри.

На війні від розвідчика вимагається якнайбільшої сміливости, холоднокров'я, хоробрости, почуття обов'язку та свідомости значення й важливости своєї служби. Вкінці вимагається від нього якнайбільшої зручности в прибиранню різних ролей та вміння залишатися в тих ролях аж до закінчення свого завдання.

Отже ясне, що обирання розвідчиків не є легка річ. Не можна числити на вірну службу тих розвідчиків, що самі зголосилися та за свою працю побирають добру платню. Звичайно, вони можуть принести більш шкоди, чим користи. А тому, раніш прийняття до праці, треба зібрати відомості про родинні обставини кандидата, його виховання, окруження, попередню працю, успособлення до ворога. Серед усіх верств суспільства є люди, що надаються до розвідчої служби й треба лише вміння, щоб їх вишукати. В часи спокою дуже корисні для розвідчої служби люди, що мають зносини з різними верствами й своїм становищем не викликають підозріння. Сюди належать: комівояжери, торговці, кондуктори, домова служба, актори, фотоґрафи, урядовці та і. Дуже корисні рівно ж музики та цигани, що мандрують по краю. Останні можуть давати відомості про стан мостів, рік, шляхів, залізниць та ін. Під час війни вони можуть бути добрими проводарями.

Дуже корисна праця жінок, особливо в часі миру. Вони рідко викликають підозріння і легко можуть здобувати цінні інформації від старшин, що віддаються піяцтву, і це тоді, коли дуже зручні розвідчики—чоловіки не мають успіху. Жінок використовують або анґажуючи їх впрост, яко розвідчиків, або підсилаючи до них розвідчиків в прибраній ролі людей на становищу, що, розкидаючи гроші, стараються здобути їх довір'я або й любов. Після цього від них отримують таємниці, що відомі їх чоловікам або коханкам, що займають високі уряди або є старшинами.

Під час війни всі вищенаведені розвідчики можуть повнити службу в армії на театрі війни, але деякі з них, як прикладом актори, банкири, що працюють у пропаґанді, не можуть працювати впрост на полі бою. Зате лісники, прикордонна сторожа, місцева поліція й жандарми в ролі розвідчиків можуть давати дуже цінні відомості, бо посідають всі дані, потрібні розвідчику для праці в районі ворога, а саме: зручність, хитрість, витревалість, погорда небезпекою, вміння використати терен, поборювати різні перешкоди та і.

(Далі буде).

Стратеґічне значення Манджурії для Японії.

В плянах Японії Манджурія має не тільки велике економічне значення, як ринок сировини, приміщення капиталів та збуту краму, але и велике стратеґічне значення.

Відносна віддаленість Манджурії від решти Китаю, сусідство її з Кореєю—колонією Японії, вигідне розташування Манджурії щодо радянського Далекого Сходу (входить клином в територію СРСР), наявність міцних природних рубежів -- пасмо Великого й Малого Хінґану й р. Амур, — нарешті, багаті продовольчі ресурси — все це важливо, щоб перетворити Манджурію на дуже зручний, широкий пляцдарм проти СРСР та Монгольської республіки. Крім того Манджурія не менш важлива для Японії, як тилова база в разі воєнної сутички Японії з Сп. Д. Півн. Ам.

Манджурія зв'язана залізницями з Кореєю та її портами на побережжі Японського моря (Сейсін, Фузан та ін.). Це дає Японії цілковиту змогу вивозити з Манджурії потрібну сировину та харчування й під час війни.

Манджурія вже й тепер чималою мірою може правити за матеріяльну базу Японії для здійснення її дальших плянів на азійському суходолі. Проте Японія збройною силою намагається зараз перетворити її на свою колонію, щоб потім обернути її цілком на економічний і стратеґічний пляцдарм для дальшої нападної мети, в тому числі і в сторону СРСР. В не так давно оголошених радянською пресою японських документах цю мету зформульовано виразно.

В основу японської проґрами перетворення Манджурії на воєнний пляцдарм покладено такі заходи, що їх пляномірно та систематично запроваджувала Японія ще й до окупації, під якою б вона назвою не була: 1) добудування залізниць стратеґічного значення; 2) будування портів на північному побережжі Кореї (Сейсін) і зв'язок їх з залізницями Манджурії; 3) розвиток вугільної та металюрґійної бази в півд. Манджурії; 4) розвиток ґрунтових та автових шляхів; 5) будування аеродромів та устаткування ліній повітряного сполучення; 6) форсування колонізації Манджурії корейцями (переселення їх до Манджурії).

Будування Японією залізниць стратеґічного значення особливо яскраво виявлено в утворенні т. зв. Гірін-Кайненської залізниці. Вона має з'єднати японський порт в Кореї—Сейсін з найважливішими пунктами півн. Манджурії (Гірін, Чаньчунь, Таонань, Солунь) та з системою півден.-Манд. залізниць, т.т. проходячи рівнобіжно КСЗ[1]), прорізати північну Манджурію із сходу на захід і відогравати в північній Манджурії таку саму ролю, яку півден.-Манд. залізниця з Дайреном відограє в південній Манджурії.

Тепер цю залізницю збудовано на дільниці Гірін-Лунхуа і до-

---

[1]) Залізниця, що зараз відкуплена вже Манджурією (Японією) від СРСР. Редакція.

будовується вже від Таонаня до Солуня, при чому вона підходить до найважливіших перевалів через гори Великого Хінгану.

Загалом магістраль Гірін-Кайнен разом з портом Сейсін полегшує і забезпечує зв'язок Японії з Манджурським театром воєнних дій. Це ясно впадає в очі навіть при поверховному погляді на мапу Манджурії.

Крім того, всю мережу японських залізниць Манджурії Японія може широко використати, щоб зосередити велику японську армію в Великому Хінгані, тобто в бік СРСР.

Треба відзначити також особливу увагу, яку віддає Японія залізницям, що лежать на північ від КСЗ—Хулань-Хайлунській (Хухайській) і Ціцікар-Кешанській, а також і старим проєктам про з'єднання цих залізниць. Ця кільцева лінія матиме й велике стратеґічне значення, бо дозволить пересувати японські ешелони в яких завгодно напрямках.

Розвинути вугільно-металюрґійну та хемічну базу в південній Манджурії (Фушунські копальні, заводи в Аньшані та Беньсіху) не менш важливе завдання Японії з погляду готування Манджурії, як воєнного пляцдарму. Ось чому Японія не тільки щороку збільшує продукцію наявних підприємств, але й проєктує будування в Аньшані нового металюрґійного заводу („Сіова"). В районі Фушунських копалень розгортається велике хемічне виробництво (бензоль, парафіна тощо). Накреслено плян збудування в Дашічао (на півн. Мандж. зал.) заводу, щоб виробляти алюминій. Нарешті, утворюється нову паливну базу в районі Гірін-Кайненської залізниці після її закінчення. Тут будується потужну гідростанцію на великому в Манджурії озері—Цзінь-Боху. В зв'язок з цим треба поставити й широко опрацьозану розрібку лісових масивів у Гірінській провінції.

Тубільну промисловість Манджурії японський капітал намагається підпорядкувати своєму впливові та фінансовому контролю.

Важливою ланкою в ланцюгу заходів Японії в готуванню Манджурського воєнного пляцдарму є широке будування аеродромів поруч орґанізації й повітряних шляхів. За даними чужоземної преси, тепер вже дуже поширені захоплені Японією китайські аеродроми в Мукдені, Гіріні, Чаньчуні та будуються нові тимчасові; збудовані тимчасові аеродроми в Ціцікарі, Харбині, Таонані, Тайлаз-Лунхуа та Тунляо. З повітряних ліній вже встановлено: лінію Харбін—Чаньчунь—Мукден та лінію Харбін—Ціцікар. Обидві лінії обслуговують японські особові літаки.

Японія прагне збільшити заселення Манджурії корейцями і в смузі найважливіших в стратеґічному розумінню залізниць Манджурії, й в інших важливіших стратеґічних пунктах, наприклад, у деяких районах Гірінської провінції. Вже зараз в тих районах живе понад півмільйона корейців.

Якщо до сказаного додати, що японські лісові концесії в Манджурії з територією на десятки тисяч квадратових кілометрів містяться переважно по Великому Хінгану (на північ і на південь від КСЗ) і в районі р. Муданьцян, тобто на важливому рубежі в на-

прямі Нінгута—Погранична (так само по обидва боки КСЗ), то малюнок готування воєнного пляцдарму проти СРСР буде цілком ясний.

м. Царгород. Грудень 1934.

Забелло Микола,
Сотник артилерії.

Повітрові сили червоної армії.*)

Начальник червоної повітрової флоти безпосередньо підлягає Револ. Військ. Раді. Він розпоряджує всіма повітровими силами на суходолі; морська ж авіяція підлягає йому лише в оперативному відношенню.

В кожній військовій окрузі мається свій нач-к повітрових сил, що розташовані в окрузі; йому підлягають всі повітрові сили округи, всі авіяційні школи, крім авіяційних т. з. „училіщ", де йому тільки підлягає авіяц. секція.

Орґанізація корпусної й дивізійної авіяції ще не зовсім закінчена, за винятком Українських авіяц. сил та на Далекому Сході, де навіть мається перевантаження, що переходить далеко за норму. Взагалі ж на орґанізацію повітр. сил червоної армії звернена пильна увага.

Повітрові бриґади складаються з відділів розвідчиків, нищителів та бомбовозів, які по сполученню творять військові ескадрилі.

Повітрові сили червоної армії складаються з:

14 повітрових бриґад; 10 окремих ескадриль повітрової розвідки; 24 окремих загонів (відділів) для самостійної розвідки; 6 окремих нищительних ескадриль; 3 окремих нищительних загонів (відділів); 8 окремих ескадриль бомбовозів і 5 окремих загонів („отрядов") бомбовозів.

Повітрова бриґада складається з 4 — 5 ескадриль і повинна бути збільшена до 7 ескадриль.

Кожна ескадриля повинна була б мати, згідно з регуляміном, 3 авіовідділи; кожний відділ складається з 2—3 секцій (т. т. з 8—12 апаратів першої черги).

В районах розташовання округ маються кадри інструкторів та авіоспеціялістів.

Кількість бойових апаратів сягає 1900. Чутки (можливо й на завдання) збільшують це число до 2.200.

Повітрова проґрама має на увазі створення 20 авіобриґад з 2.800 апаратами до 1 липня 1935 р., але виконання цього більше як сумнівне.

Найбільш розповсюджені типи апаратів: „Ґавелянд" (з дуже низькою посадкою), „Фокер С 4", „Фокер D" та „Спад".

Мотори цих апаратів старого типу, а тому якість їх не може бути висока. Але повідомляють, нібито почалося виконання моторів на місцях, і нібито за рік має бути переведена повна заміна моторів.

---

*) По відомостям на 1 серпня 1934 року.

В сучасний мент аеропляни червоної армії озброєні кулеметами таких систем:

1) Люїс, кал. 7,62, 2) Рексер-Мадсен, кал. 7,62, охолодження водяне, 3) Кольт, кал. 7,62, охолодж. водяне.

Аеродроми діляться на кляси (1, 2, 3 і 4 кл.) в залежності від їх розмірів. Згідно з пляном оборони, крім існуючих аеродромів передбачено ще улаштовання цілого шерегу великих аеродромів вздовж лівого берега Дніпра в районах: Гомель, стація Потоки, близько Кременчука, поблизу ст. Переяславської (зал. лін. Київ — Лубні), Лизаветовка (під Катеринославом) і Мелитопіль.

В мирний час ці аеродроми будуть нібито таборами для авіяції, куди будуть злітатися повітрові сили із східніх військових округ.

Кожна військова округа має ще повітрові загони (відділи) з причіпними повітровими балонами.

Царгород, 1934 р. **Сотник.**

* * *

Відомості з України.

Одеса. Сюди з Москви пересунено авіовиставу, відкриття якої передбачалося на початок травня. На цій виставі демонструються всі науково-технічні здобутки авіяції. Вистава в Одесі буде функціонувати в часі трьох місяців. Разом з виставою до Одеси прибуло багато різних військових та урядовців авіяції.

Червона військова повітрова флота в сучасний мент має 2.250 військових аеропланів різних типів і зразків і нібито це число виказує тільки апарати бойові.

До Одеси прибув аероплян АІР-6, так званий „Повітровий Форд", збудований ґрупою молодих радянських конструкторів під керовництвом інж. констр. Яковліва. Цей легкий апарат відрізняється невеликими коштами будови та вигодами. Він збудований з „недефіцитних" матеріялів і ремонт його можна перевести без жадних труднощів.

Новий аероплан вирізняється здібністю доброго піднесення в повітря, та добрим сиданням, як і рівно ж простотою керування. Аероплан має закриту й ошкльону кабіну, добре забезпечену від вітру, а всередині навіть комфортабельну.

АІР-6 має запас паливного матеріялу на 6 годин, що дозволяє йому перелітати, без стартування, такі простори, як, наприклад, з Києва до Москви, з Москви до Харкова або Петрограду. На цьому апараті знаходиться серійний мотор М-ІІ, силою в 100 коней.

За одну добу аероплян цей можна переробити в гідроплян і користатися ним на озерах та інш. водних площах. АІР-6 відбув державний іспит в цілі ствердження його придатности військової. З ним робили проби такі льотники як Пієнтковський та Мостен. Стверджено скорість: 160 км. на годину, яко гідроплян (з поплавками) та 175 км. на колесах. Навантаження — 360 кґр.

Цим апаратом передбачено засилити невелики військові формації в цілях розвідки.

„Повітрова амбуляторія". Поміж прибувших вже в Одесу на виставу аеропланів мається „СССР-К-1", що звертає на себе увагу яскравою барвою і відзнаками. Це взірець першого санітарного аероплянy, збудований на одному з радянських авіозаводів на замовлення Червоного Хреста. На цьому апараті крім місця для пільота маються місця для лікаря і нош з раненими.

Аеропляном „СССР-К-1" започатковано створення в СССР санітарної авіяції.

На замовлення ісполкома, Союза Т-ва Червоного Хреста і Червоного Півмісяця збудовано другий, більшого розміру та навантаження — санітарний аероплян зразку „ЦІ-5". Правдоподібно на розвій санітарної авіяції в СССР звернено не малу увагу і будова сан. апаратів відбувається в „ударному порядку".

Кожна стрілецька та кінна дивізія повинна мати санітарно-авіяційний відділ.

С-пк.

27 березня 1935 р.
м. Царгород.

Якою буде німецька армія?

Постанова німецького уряду про реформу своєї армії викликала в цілій европейській пресі живі дискусії та ріжні припущення щодо бойової вартости нової німецької армії. Незалежно від того, чи писали про це військові фахівці чи теж фантасти-репортери, фактом є, що зміст дискусій та припущень стався правдивою сенсацією, тим більше в сьогодняшній напруженій політичній ситуації.

Із заряджень уряду можна ствердити дві конкретні постанови: 1) впровадження загальної обов'язкової військової служби і 2) визначення кількости великих одиниць на 36 дивізій. З першої — виникає усталення загальних цифрових норм для будучої орґанізації. Континґент новобранців, по одліченню нормального відсотку нездібних до військової служби та тих, що користаються із спеціяльних прав, буде приблизно коло 400 тисяч людей. Цю цифру приймають майже всі коментатори. Коли долічимо ту суму до теперішнього стану армії німецької, що офіційно виносить 100 тисяч, а фактично 150 — 180 тисяч людей, дійдемо до внеску, що армія німецька в недалекій будуччині буде налічувати 500 — 600 тисяч. Стільки буде лічити реґулярна армія мирного часу, коли німці застосують однорічну військову службу. Ходять чутки, що в біжучому році буде покликано лише один річник. В майбутньому натомість передбачено перехід до 2-х річної служби. В найближчих роках не змінить це загального цифрового обличення, бо німці входять в період т. зв. „военних річників", що в найкращому випадку десь коло 1939 р. дадуть зменшення річного континґенту рекрутів коло 200 тисяч. В тих

роках 2-х річна військова служба дозволить заледве на запевнення річного допливу коло 400 тисяч рекрутів до реґулярної армії.

Од 1940 року континґент рекрутів повернеться до сталої норми і тоді лише армія німецька стане перед можливістю нового розвою, що значно перевищує сучасні границі.

Декрет з 16 березня б. р. визначає 36 дивізій. Мають то бути дивізії піхоти, яко основної частини сучасних армій. Крім тих 36 піших дивізій, ввійшли б до складу нової армії ще 3 дивізії кінноти, що існують на підставі Версальского трактату. Чи ці три кінні дивізії мають бути розгорнені в більшу кількість, поки що видається малоправдоподібним. Натомість належить рахуватися із зформуванням нових відділів дивізійної кінноти. При сучасних поглядах німецьких військових фаховців, для 36-ти дивізій піхоти належить зформувати 36 дивізіонів (по 2 сотні) або 36 полків (3-х сотенного складу). Крім того до складу нової армії ввійдуть численні одиниці, що не належать до дивізій, а передовсім—тяжка артилерія, танки і т. д. Залишаться вони в диспозиції Начальної Команди, згідно з досвідом Великої війни.

В кождім разі німці мають великі можливості в тім напрямі. При сучасних засобах орґанізаційних, що знаходимо в німецькій військовій літературі, сила пішої дивізії буде виносити 13.000 воєнного стану. Зформування 36 дивізій, що будуть на воєнному стані, потребує 468 тисяч. Таким чином залишається ще коло 100 тисяч для зформування спеціяльних відділів. Цифра 13.000 людей бойового стану дивізії досить велика, щоб можна було в тій кількості укрити кадри для формувань другої чи третьої черги. Залічення відповідньої кількости річників до резерви, що німці безумовно зроблять, дасть можливість зформувати частини другої, третьої і т. д. черг в часі війни. Треба пам'ятати, що з досвіду Великої війни, $^1/_2$ мільйона населення дозволяє на зформування і утримання в часі довшої війни однієї дивізії піхоти. По цій нормі німці можуть зформувати коло 130 дивізій (в році 1914—123 дивізії).

Орґанізація нової армії буде мати на оці приготовлення до реалізації тих норм, бо підставою нової німецької доктрини, як вкінці й інших сучасних, є приготовитися до інтеґральної війни, що вимогає цілого напруження.

Рибалко-Рибальченко.
Підполковник.

Бібліоґрафія.

О. Пастернак. **Пояснення тризуба—герба Великого Київського Князя Володимира Святого.** Накладом „Учительської Громади" в Ужгороді. 1934 р. Ціна 10 франц. франків.

У вступному слові до книжки, проф. С. Шелухин пише, що автор цієї праці про тризуб, як геральдичний знак Св. кн. Володимира Київського, влучно звернув увагу на те, що вводить український тризуб в історичний і лоґічний

зв'язок з культурними впливами в Україні греків, римлян, кельтів — ґаллів і веде до розкриття загадки про походження, ідею і значення в Україні знаку тризуба, як державного герба, національного знаку і релігійного символу. Про тризуб писали більш 50 авторів. Думки їх цілком розбіжні: тризуб—вершок скіпетра візантійського, скіфського, корона, голуб св. Духа, корогва, якор, генуезько-литовський портал, норманський лук, норманський шелом, норманська сокіра і т. д.

Оджеж п. О. Пастернак історично і геральдично встановлює, що Київський тризуб є герб роду Великого Князя Київського Володимира Святого і його спадкоємців. Київський тризуб — це образок із фігур старовинної зброї як лук, меч та інші старовинні воєнні приладдя, зложені в один образок (фігуру або піраміду).

На рукавах адміралів Укр. Держ. флоти Тризуб золотий, якор синій.

Для Вел. кн. Володимира Святого тризуб був моноґрамою для означення його особисто панівного кличу. Для спадкоємців кн. Володимира тризуб став вже геральдичним гербом.

Тризуб прийшов в Україну з півдня з Греції (відкидається теорія проф. бар. Таубе про північне походження Київ. тризуба) ще в доісторичні часи Руси, ще до Рюрика, хоч би легендарного, дорогою цивілізації, що йшла з півдня на північ до Киева і далі. Сполучення хреста з тризубом було і на монетах візантійських епохи Вел. кн. Володимира Святого.

Коли українське населення приняло християнство, то тризуб в укр. населення, поруч із згаданим символом княжого роду, перейшов ще в ритуал релігії і так до наших часів.

Шкода лише, що автор не обговорив більш докладно питання сполучення тризуба з хрестом, бо для християнської України тризуб тільки таким і мусить бути, тобто з хрестом.

Між іншим для автора буде напевно цікавим те, що в Укр. Держ. флоті і Морському Відомству тризуб за ввесь час нашої Державности 1917—21 рр. був з хрестом: у законах, на кораблях, на прапорах, одностроях, відзнаках і т.д.

Книжка ця, багато ілюстрована малюнками і взірцями і такого рідкого змісту, мусить знайти собі місце в кожній бібліотеці і цікава для кожного культурного українця — державника, що з повагою і певним пієтетом ставиться до таких зовнішніх емблем Держави, як герб її. Нашим б. діячам „Винниченковсько-Поршовського толку" теж варто зазнайомитися з цією книжкою, бо вони завжди не хотіли бачити, як міцно наш тризуб зв'язаний з релігією.

Лейтенант флоти **С. Шрамченко.**

Український Науковий Інститут, за пять літ його існування. 13.III.1930 — 13.III-1935. Варшава. MCMXXXV.

Нарис обставин повстання установи й в коротких словах огляд великої праці Інституту, що покладена в скарбницю науки за цей короткий час. Отже праця Інституту йшла в таких галузях: 1. **Видавництво:** А. „Праці Українського Наукового Інституту" — 26 томів в серіях статистичній, економічній, правничій, фільольоґічній, історичній, серії мемуарів, підручників, педаґоґічній, фільософічній, історично-літературній і праць Комісії для дослідів над польско-українськими питанням. Б. Видання „Пана Тадеуша". В. Повне видання творів Т. Шевченка в XVI томах. II. **Наукова праця Інституту**, що провадилася в Економічному Семінарі та в Комісіях: правничій, історично-літературній, перекладу Св. Письма та книг Богослужбових, дослідження історії українського руху і комісії для дослідів над польсько-українськими питаннями. III. **Виклади.** IV. **Участь в наукових з'їздах.** V. **Контакт та праця з суголосними установами.** VI. **Культурна інформація.** VII. **Стипендії** і VIII. **Бібліотека.**

Д. Варнак. **Кардинал Мерсіє, оборонець народу.** Львів. 1935. Книгозбірня „Вістника" ч. 1(5). Стор. 68.

Українському читачеві необхідно прочитати цю книжку, де яскраво змальована постать оборонця Бельґійського народу. Величча душа Кардинала Мерсіє боліла й боронила не тільки свій нарід. Коли батьківщина його була вже вільна від ворога, він продовжує свою боротьбу із злочином і в той час, коли держави заходу починають ступнево визнавати большевиків, Кардинал Мерсіє підносить голос протесту проти виголодження большевиками України. До поданого Ш. Автором нарису жертвеної праці Покійного можемо додати, що Кардинал Мерсіє був добре ознайомлений з боротьбою за визволення України й з тим, що борці за волю України — Армія У. Н. Р. — інтерновані в Польщі та частинно — в Румунії. Покійний Кардинал був захоплений також молитвою за спасіння України, переклад якої був йому доручений, й зложив пожертву на церкву Св. Покрови в Калішському обозі інтернованих (нині Українська станиця при м. Каліші).

Українсько-Болгарські вісти. Видання Україно - Болгарського товариства в Софії. Рік 1 — 1935. София. 32 стор. Ціна 25 фр. фр. річно.

Збірник Т-ва, що існує від кількох років і має завданням „ознайомлення болгарської суспільности із національними надбаннями українського народу". В цій поважній цілі й укладено невеличкий збірник Т-ва, якому можна лише побажати дальшого розквіту й поступу на шляху до найліпшого взаємнопізнання обох слов'янських народів.

В. К.

1. A. A. Manikowskij. **Wyposażenie bojowe wojska rosyjskiego w czasie wojny 1914—1918.** Część I i II. Przekład z rosyjskiego. Warszawa 1929. Bibljoteka „Przeglądu Artyleryjskiego" N 4. Stronic 307. Cena zł. 5. Дуже цікава книжка, особливо для артилеристів і старшин Ґен. Штабу.
2. Podpułkownik C. Reboul. **Mobilizacja Przemysłu.** Tom I. Przemysł wojenny we Francji. Tłumaczył z francuskiego por. inż. Hirszbandt Robert. Warszawa 1930. Bibljoteka „Przeglądu Artyleryjsk." N 6. Cena zł. 3.50. 118 stron. in 8⁰ i 3 tablice. Має 11 розділів, що обіймають всі роди війська, включно бойові гази. Варто кожному штабовому старшині прочитати.
3. Inż. Z. Wojnicz-Sianożęcki, ppułkownik. **„Zbiorowa obrona przeciwgazowa większych skupień ludzskich.** Warszawa 1932. Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy. 12 розділів, стор. 110 in 16⁰. Найновші засоби оборони міст і суспільства подає книжечка ця. Варто кожному прочитати.
4. O. Żukowski. **„Współczesne Okręty Wojenne".** Warszawa W. I. N. W. str. 100 in 8⁰. Має передмову і 8 розділів. Бібліоґрафія — польська, німецька, анґлійська і французька, малюнки кораблів і підводних човнів.
5. Stanisław Rudkowski, ppułkownik dyplomowany. **„Obrona Kijowa".** Ćwiczenia i wykłady taktyki stosowanej na przykładach historycznych wojny polsko-rosyjskiej z r. 1920. Wyższa Szkoła Wojenna. 1929—1930. Warszawa 1932. Має 164 сторін. in 8⁰ i 12 мап.

Inż. **А. Марущенко-Богдановський,**
Підполковник.

Надіслані книжки та журнали:[1]

Рідна Мова. Варшава. Рік III. 1935. Ч. 3 (27), ч. 4 (28), ч. 5 (29), ч. 6 (30).
Вістник. Львів. Річник III. 1935. Кн. 3, 4, 5 і 6.
Провідник до Українських фірм і інституцій в краю і закордоном на 1935 рік. В-во „**Українська реклама**". Львів, Корняктів 1, II р. Стор. 188, ціна 3.50 зл. з пер.
Політичний інформаційний **Бюлетень.** Рік II. В-во „**До зброї**". Warszawa, Marymoncka 1—c m. 6. 1935 р., ч.ч. 1 (6), 2 (7), 3 (8), 4 (9).

[1]) Повна назва подається лише при першій надсилці видання. Ред.

Biuletyn Polsko-Ukraiński. Warszawa. 1935. Рік IV. NN 7 (94) — 23 (110).
Бюлетень Управи Т-ва Прихильників Укр. Господ. Академії. Прага. Січень 1935. Ч. 3.
Наш Приятель. Рік XIV. Львів. 1935. Ч.Ч. 7 — 10 і 11—12.
Вісти з Укр. Наук. Інституту в Берліні. Річник III 1935. NN 1(14) — 4(17).
В огні. Львів. Рік V. 1935. Ч.ч. 6(45), 7—8(46—7), 9(48).
Відродження. Рік VIII. Львів. 1935. Ч.ч. 2, 3, 4 і 5—6.
Рідний ґрунт. Двотижневик. Ціна 5 сот. Ч. 1. Рік. 1. 24/II. 1935. Коломия. Собіського 48.
Праці Українського Наукового Інституту в Варшаві:
Том XII. О. Лотоцький. **Сторінки минулого.** Ч. 2. 1933. Стор. 481. Ціна 15 зол.
Том XIII. О. Доценко. **Зимовий похід** Армії Української Народньої Республіки (6.XII.1919 — 6.V.1920). 1935. Стор. 240+1 мапа і 4 олеати. Ц. 15 зол.
Том XX. Проф. Інж. І. Шовгенів. **Водне господарство в басейні р. Дніпра на Україні („Дніпробуд" і „Великий Дніпро").** 1934. Стор 57+4 мапи. Ціна 4 зол.
Том XXI. О. Лотоцький. **Сторінки минулого.** Ч. 3. 1934. Стор. 392. Ц. 15 зол.
Том XXII. С. Сірополко. **Народня освіта на советській Україні.** 1934. Стор. 231. Ц. 10 зол.
Том XXIII. Інж. В. Іванис. **Енергичне господарство України та Північного Кавказу.** 1934. Стор. 141. Ц. 5 зол.
Том XXIV. Дмитро Чижевський. **Фільософія Г. С. Сковороди.** 1934. Стор. 221. Ц. 8 зол.
За незалежність. Бюлетень Гол. Упр. У. Ц. К. в Польщі. Рік II. 1935. Ч.ч. 4, 5, 6, 7.
Рідна Школа. Львів. Рік IV. 1935. Ч.ч. 5, 6, 7, 8, 9, 10.
Дажбог. Двотижневик 1935. Ч. 1. Львів, Чацького 6. Ціна 20 гр.
Український Науковий Інститут за пять літ його існування. 13.III.1930 — 13.III.1935. Варшава MCMXXXV. Стор. 24.
Зенон Стефанів. **Українські збройні сили в 1917—1921 рр.** Воєнно-історичний нарис. Частина І. Коломия 1935. Накладом В-ва „Наша Слава". Стор. 123.
Гуртуймося. Praha. Ч. 1 (XIII) 1935 р.
Кіно. Рік VI. 1935. Ч.ч. 77—78 (3—4). Львів.
Vychod Evropy. R. II. 1935. Ч. 21.
Українсько-Болгарські вісти. Видання Україно-Болгарського товариства в Софії. Рік 1. 1935. Кн. 1. Софія, Булевард Дондуков 69. Річна передплата 25 фр. фр.
Наша Культура. Науково-літер. місячник. Річник 1. Кн. 1 і 2. 1935. Варшава 4. Ul. Stalowa 25, m. 10. Ціна 10 зол. річно.
Вісти Музею Визвольної Боротьби України. Ч. 8. Прага. Квітень 1935.
Шлях нації. Місячник Української національної політики і громадського життя. Ч.ч. 1 і 2. 1935. Рік 1. Ціна 1 зл. Львів., ул. Скарбківська 35/1, м. 4.
Петро Зленко. **Зимовий похід.** Матеріяли для бібліоґрафічного покажчика. Прага. 1935.
Проф. Д-р Іван Огієнко. **Рідне слово.** Початкова граматика української літературної мови. Частина перша: Фонетика й правопис. 1935. Стор. 154. Ціна 1 зл. з перес. Warszawa IV, ul. Stalowa 25, m. 10.
Д. Варнак. **Кардинал Мерсіє,** оборонець народу. Львів. 1935. Книгозбірня „Вістника". Ч. 1(5). Стор. 68.